BAAC Vlaanderen Rapport Nr. 1830

Eindverslag
Oudenburg – Spaans Tolhuis
Opgraving in kader van Wetenschappelijke Vraagstelling

BAAC Vlaanderen bvba
Hendekenstraat 49
9968 BASSEVELDE
info@baac.be

Titel
Eindverslag, Oudenburg – Spaans Tolhuis; Opgraving in kader van Wetenschappelijke Vraagstelling

Auteurs
Peter Velle, Mathias Hermans en Robrecht Vanoverbeke

Erkende archeoloog
BAAC Vlaanderen bvba
OE/ERK/Archeoloog/2015/00020

BAAC-Projectnummer
2020-0471

Plaats en datum
Evergem, 21 mei 2021

Reeks en nummer
BAAC Vlaanderen Rapport 1830
ISSN 2033-6896

Wettelijk depot
Depot Stad Oudenburg

© BAAC Vlaanderen bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

1 Beschrijvend gedeelte ... 1
1.1 Administratieve gegevens ... 1
1.2 Opgraving in het kader van Wetenschappelijke Vraagstelling ... 3
1.3 Huidige situatie en geplande werken ... 4
1.3.1 Huidige situatie ... 4
1.3.2 Geplande werken en bodemingrepen ... 6
2 Bureauonderzoek ... 6
2.1 Werkwijze en strategie ... 6
2.1.1 Onderzoeksdoelstelling ... 6
2.1.2 Onderzoeksvragen ... 7
2.1.3 Methoden en technieken ... 7
2.2 Assessmentrapport ... 8
2.2.1 Landschappelijk kader ... 8
2.2.2 Historisch kader ... 11
2.2.3 Archeologisch kader ... 26
2.3 Synthese onderzoeksresultaten vooronderzoek ... 28
2.3.1 Datering en interpretatie onderzoeksterrein ... 28
2.3.2 Archeologische verwachting ... 28
2.3.3 Potentieel op kennisvermeerdering ... 28
2.3.4 Impactbepaling ... 28
2.3.5 Afweging noodzaak verder onderzoek ... 28
3 Archeologische Opgraving ... 29
3.1 Wetenschappelijke doelstelling en onderzoeksvragen ... 29
3.2 Onderzoeksstrategie, -methode en -technieken ... 30
3.2.1 Ruimtelijke afbakening ... 30
3.2.2 Overzicht opgraving ... 31
3.2.3 Methodiek ... 31
3.3 Opgravingsresultaten ... 34
3.3.1 Grondplannen ... 34
3.3.2 Sporen en structuren ... 36
3.3.3 Vondsten en stalen ... 46
4 Synthese onderzoeksresultaten ... 47
4.1 Maatregelen behoud *in situ* ... 49
5 Besluit ... 50
6 Lijsten ... 51
6.1 Figurenlijst ... 51
6.2 Plannenlijst ... 52
6.3 Tabellenlijst ... 52

7 Bibliografie 52
8 Bijlagen 53
8.1 Sporenlijst 53
8.2 Fotolijst 53

1 Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

Naam site	't Spaans Tolhuis, Oudenburg		
Ligging	Vaartdijk Zuid 12, 8460 Oudenburg, provincie West-Vlaanderen		
Kadaster	Stad Oudenburg, Afdeling 1, Sectie B, Perceel 0178/00S000		
Coördinaten	Noord:	x: 54718.05	y: 211941.63
	Oost:	x: 54736.25	y: 211928.11
	Zuid:	x: 54703.86	y: 211877.36
	West:	x: 54685.70	y: 211895.70
Projectnummer BAAC Vlaanderen	2020-0471		
Toelatingsaanvraag	ID386		
Bureauonderzoek en Opgraving	Projectcode	2020E36 en 2020D109	
	Erkende archeoloog	Robrecht Vanoverbeke (OE/ERK/Archeoloog/2015/00022)	
	Betrokken actoren	Peter Velle (initiatiefnemer) en Mathias Hermans (BAAC)	
	Betrokken derden	N.v.t.	

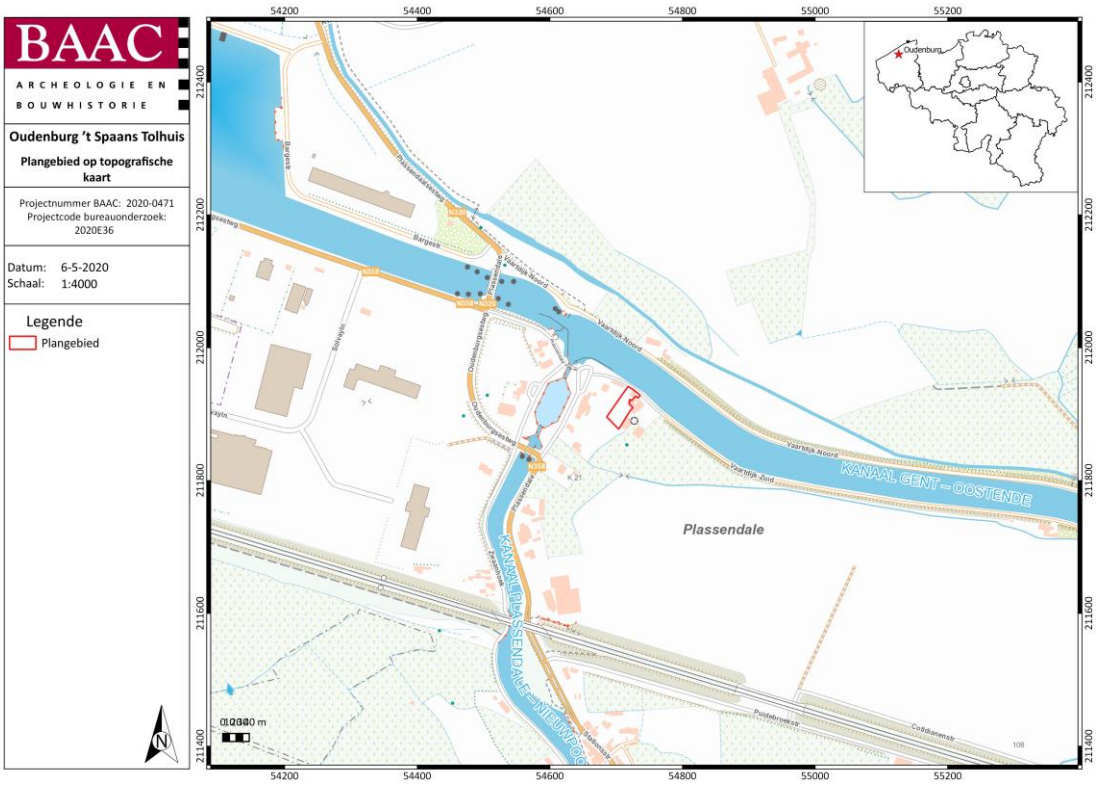

Plan 1: Plangebied op topografische kaart[1] (digitaal; 1:10.000; 06.05.2020)

[1] AGIV 2020c

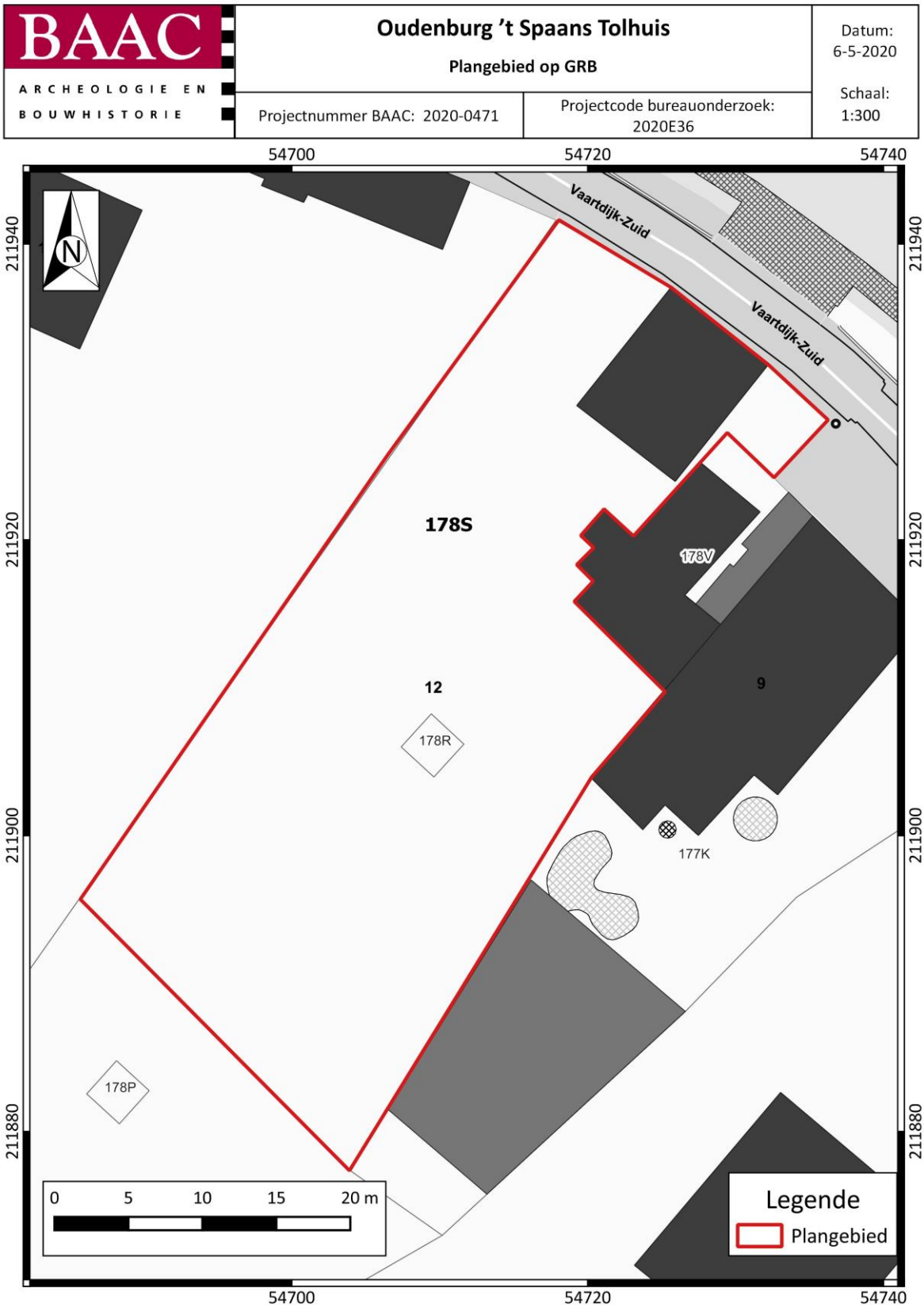

Plan 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB)[2] (digitaal; 1:250; 06.05.2020)

[2] AGIV 2020b

1.2 Opgraving in het kader van Wetenschappelijke Vraagstelling

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden.

De totale oppervlakte van het plangebied *Oudenburg, Vaartdijk Zuid 12* bedroeg 42m², de geplande bodemingrepen besloegen eenzelfde oppervlakte. Het plangebied bestaat uit de volledige gelijkvloerse verdieping van de aan het kanaal gelegen beschermd monument 't Spaans Tolhuis in het beschermde dorpszicht van Plassendale.[3] Aangezien de geplande restauratiewerken aan de *Vaartdijk Zuid 12 te Oudenburg* binnen het beschermde Monument '*Spaans Tolhuis'* (ID 45621[4]) plaatsvonden.

Figuur 1: Zicht op het Spaans Tolhuisje van op de dijkweg.

Bij de omgevingsvergunningsaanvraag was geen archeologienota nodig, aangezien het plangebied slechts een oppervlakte van 42m² had, maar aangezien de werken plaatsvonden binnen een beschermd monument, vroeg het Agentschap Onroerend Erfgoed toch een gedegen omgang met de te verwachten archeologie. Om dit mogelijk te maken diende het traject van de *Wetenschappelijke Vraagstelling* te worden gevolgd. De geplande werken impliceerden namelijk bodemgrepen die qua omvang een directe bedreiging betekenen voor potentieel aanwezig archeologisch erfgoed. Eens het archeologisch bodemarchief aangetast of vernield wordt, betekent dit een onomkeerbaar informatieverlies. Alvorens tot de uitvoering van het veldwerk te kunnen overgaan werd door BAAC

[3] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/12352
[4] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/45621

Vlaanderen bvba de nodige Toelatingsaanvraag voor het uitvoeren van een *archeologische opgraving in het kader van wetenschappelijke vraagstelling* opgesteld en op 4 mei 2020 ingediend bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Op 13 mei 2020 werd de Toelating (ID368) aan BAAC bvba verleend.

In deze Toelatingsaanvraag werd een inschatting gemaakt van de archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied. Dit gebeurde op basis van een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, nl. een bureauonderoek. Op basis van dit bureauonderzoek werden de nodige te nemen maatregelen uitgeschreven. Dit bureauonderoek zal in dit Eindverslag integraal meegegeven worden.

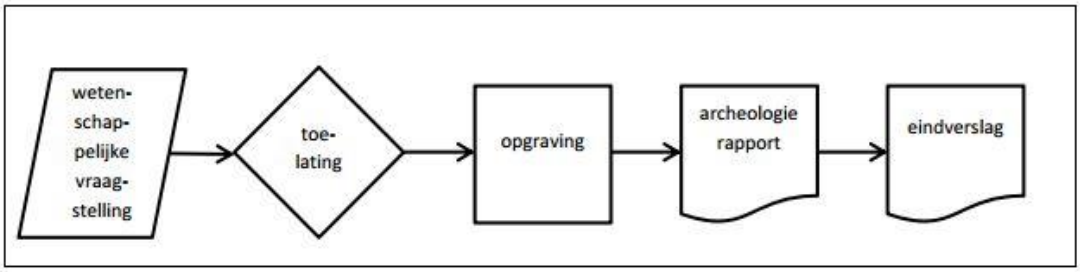

Figuur 2: Stappenplan Opgraving ikv Wetenschappelijke Vraagstelling.

Het effectieve veldwerk werd gefaseerd uitgevoerd in een periode vanaf 14 tot en met 26 oktober 2020. Na beëindiging van het veldwerk werd een archeologierapport opgesteld (ID1171) en door de erkende archeoloog ingediend bij het Agentschap, conform artikel 5.5.4 van het Onroerenderfgoeddecreet, de uitvoeringsbepalingen daarbij, en de Code van Goede Praktijk (zie hoofdstuk 23.4). Binnen de decretaal bepaalde termijnen dient vervolgens, na assessment en verwerking, een Eindverslag opgesteld te worden (zie hoofdstuk 23.5), dat hij eveneens indient bij het agentschap. Dit voorliggend document behelst het Eindverslag.

1.3 Huidige situatie en geplande werken

1.3.1 Huidige situatie

Het plangebied, het gelijkvloers van ’t Spaans Tolhuis, Vaartdijk Zuid 12, is gelegen in het beschermde dorpszicht van het sluizencomplex van Plassendale, in Oudenburg. Het plangebied binnen het perceel beslaat de gelijkvloerse verdieping van het nr 12. De Vaartdijk Zuid begrenst het perceel ten noorden De Vaartdijk Zuid vormt het oude zuidelijke jaagpad langs het kanaal dat Brugge met Plassendale en Oostende verbindt.

Het beschermde pand maakt deel uit van het ‘Sluizencomplex van Plassendale’[5] dat bestaat uit verschillende delen en dat te dateren is in verschillende periodes. De huidige sluis dateert uit 1785-1786. Het Spaans Tolhuis op nr. 12, voormalig ingangsgebouw van het fort van Plassendale en de voormalige paardenstal van het fort van Plassendale op nr. 10, al aanwezig in 1708 maar wellicht in 1783 voorzien van een verdieping met datumankers “1783”, werden gebouwd in de tweede helft van de 17de eeuw. Het zijn de laatste twee overgebleven gebouwen van de tweede fortificatie van Plassendale, die de sluis van Plassendale op het kanaal naar Nieuwpoort, toen oostelijk van het fort, en de doorgang naar Oostende, moest bewaken. In 2017 werd het meer dan 17 jaar leegstaande en vervallen pand gekocht door de huidige eigenaars. Een beheersplan voor de site werd opgemaakt en in een eerste fase werd de kelder met sleepdak volledig gerestaureerd. In 2019-2020 werd werk

[5] AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED: ID 12352

gemaakt van de noordelijke gevel van de oude paardenstal op nr. 10 en de westelijke gevel van nr. 12. Voor 2020 staan de westelijke gevel van nr. 10 en de oostelijke gevel van nr. 12 op het programma. Deze aanvraag kadert in de voor 2020 geplande werken aan o.a. de vloer in nr. 12.

Figuur 3: Zicht op het Spaans Tolhuis, Vaartdijk Zuid 12 - foto Peter Velle

Figuur 4: Zicht op de huidige vloer van 't Spaans Tolhuis– foto's Monumentenwacht.

1.3.2 Geplande werken en bodemingrepen

De opdrachtgever voert een volledige restauratie van het pand uit. In het kader van de archeologie wordt enkel de bodemingreep op het gelijkvloers hier beschreven. Zo wordt de bestaande vloer van het volledige bestaande gelijkvloers over het gehele oppervlakte (42m²) uitgebroken en zal ca. 45cm worden afgegraven i.f.v. de nieuwe vloeropbouw (vloer-leidingen-chape-isolatie-beton). In onderstaand plan is in blauw de oppervlakte waarop de geplande ingreep plaatsvindt (Figuur 5) weergegeven.

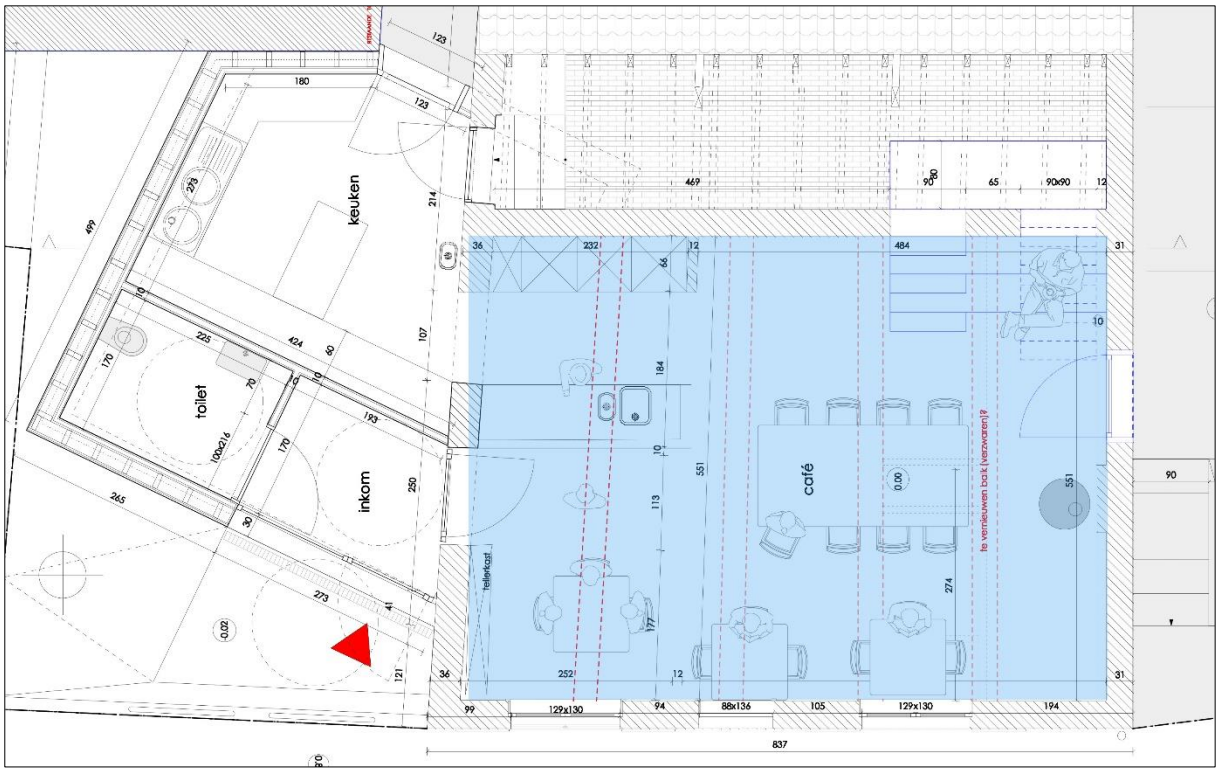

Figuur 5: Grondplan nieuwe toestand: te restaureren gelijkvloers nr 12.[6]

2 Bureauonderzoek

2.1 Werkwijze en strategie

2.1.1 Onderzoeksdoelstelling

Voorafgaand aan het gravend onderzoek diende eerst een inschatting te worden gemaakt van de archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied. Dit gebeurde in de ingediende Toelatingsaanvraag, in de vorm van een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, nl. de bureaustudie. Deze wordt hier in het Eindverslag nog eens overgenomen. Op basis van het bureauonderzoek werden de nodige te nemen maatregelen uitgeschreven.

Het bureauonderzoek kadert binnen de aanvraag voor een Toelating voor archeologisch onderzoek in kader van wetenschappelijke vraagstelling. Het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek, het vaststellen van de aan- of afwezigheid

[6] Plan aangebracht door initiatiefnemer

van een archeologische vindplaats, zonder de mogelijk aanwezige archeologische resten wezenlijk aan te tasten, namelijk door de studie van gekende of ontsloten informatiebronnen.

2.1.2 Onderzoeksvragen

Volgende onderzoeksvragen zullen in dit bureauonderzoek behandeld worden:

- Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens en welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?
- Zijn er archeologische waarden aanwezig binnen het onderzoeksterrein?

Indien er archeologische waarden aanwezig zijn binnen het onderzoeksterrein:

- Wat is de aard van deze waarden?
- Wat is de impact van de geplande bodemingrepen op deze waarden?

2.1.3 Methoden en technieken

Het doel van het bureauonderzoek is de formulering van een archeologische verwachting van de onderzoekslocatie. Deze verwachting wordt opgesteld op basis van gekende landschappelijke, geologische, archeologische, historische en geografische bronnen.

Een eerste stap bij het formuleren van een archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie is deze te situeren binnen een breder landschappelijk kader. Hierbij wordt beroep gedaan op de gekende geografische en geologische bronnen en kaarten.

Administratieve en geografische kaarten:

- GRB/kadasterkaart
- Topografische kaart
- Orthofoto
- Bodemkaart

De basis van de desktopstudie bestaat verder uit een historische studie van de onderzoekslocatie en zijn directe omgeving. Hierbij wordt de gekende archeologische en historische vakliteratuur over de onmiddellijke omgeving van het plangebied geconsulteerd.

Een bijkomende belangrijke bron van informatie is het historisch kaartmateriaal. Op basis van deze oude kaarten kan een beeld worden gegeven van de evolutie van de bebouwing in het plangebied door de eeuwen heen, maar met dien verstande dat de draad slechts kan opgepikt worden vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op deze kaarten geen garantie dat er niets geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals stadsomwallingen, kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Het was vaak niet de bedoeling om de huizen in detail of juist weer te geven. Pas vanaf de 19^{e} eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten. Een concrete

huisgeschiedenis is uit het cartografisch materiaal alleen niet af te leiden. De kaarten kunnen wel ondersteunend werken.

Door de eigenaars werd in het kader van de opmaak van het beheersplan intensief onderzoek gevoerd naar Plassendale en het Spaans Tolhuis. Naast algemeen gekend kaartmateriaal zoals de Ferraris- en Frickxkaart, Buurtwegenatlas… werd bijzonder mooi en interessant kaartmateriaal opgespoord in de afdelingen van het Rijksarchief en archieven van de historische dienst van het Franse leger.

Er werden geen externe specialisten betrokken bij dit onderzoek en geen wetenschappelijke advisering ingewonnen bij derden.

2.2 Assessmentrapport

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie, cartografie en archeologie met betrekking tot het plangebied en omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

2.2.1 Landschappelijk kader

Topografische situering

De exacte locatie van het plangebied is weergegeven op Plan 1en Plan 2. Het plangebied betreft een huis gelegen in het beschermde dorpszicht van het sluizencomplex Plassendale langsheen de Vaartdijk-Zuid nr. 12. De omgeving rond het projectgebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM, Plan 3) op ongeveer 4m00 TAW waarbij de omgeving hoofdzakelijk vlak is, enkel doorbroken door de verhoging van de bedijking langs het kanaal. In de praktijk werd door ophoging van de Vaartdijk Zuid in de voorbije jaren de woning volledig in de bedijking opgenomen, waardoor het huidige vloerniveau van de woning zich ongeveer 1 meter onder het huidige straatniveau bevindt.

Het plangebied is gelegen aan het kanaal Brugge-Oostende. Aan de oostzijde van de voormalige paardenstallen van het complex (nu Vaartdijk Zuid nr. 10), bevond zich de oude sasput (zie verder) van de voorganger van de huidige sluis van Plassendale, op het kanaal Plassendale-Nieuwpoort.

Landschappelijke situering

In geomorfologisch opzicht bevindt Plassendale en zo ook het plangebied zich in de Belgische kustvlakte met het oorspronkelijke wadgebied met slikken en schorren. Het Spaans Tolhuis ligt net ten zuiden van het kanaal Brugge-Oostende, dat de polders doorsnijdt.

Bodem[7]

Op de Bodemkaart van Vlaanderen is het plangebied zelf en de dichte omgeving gekarteerd als OB wat staat voor bebouwde zone. Dit houdt in dat de bodem door menselijke activiteit is aangepast, hier in het bijzonder door het aanleg of verbreding van het kanaal.

Het meest nabijgelegen type dat zich langs weerszijden van het kanaal bevindt is het type A5, zware klei tot klei, tussen 60 en 100 cm diepte overgaand tot lichter materiaal.

[7] DOV VLAANDEREN 2020

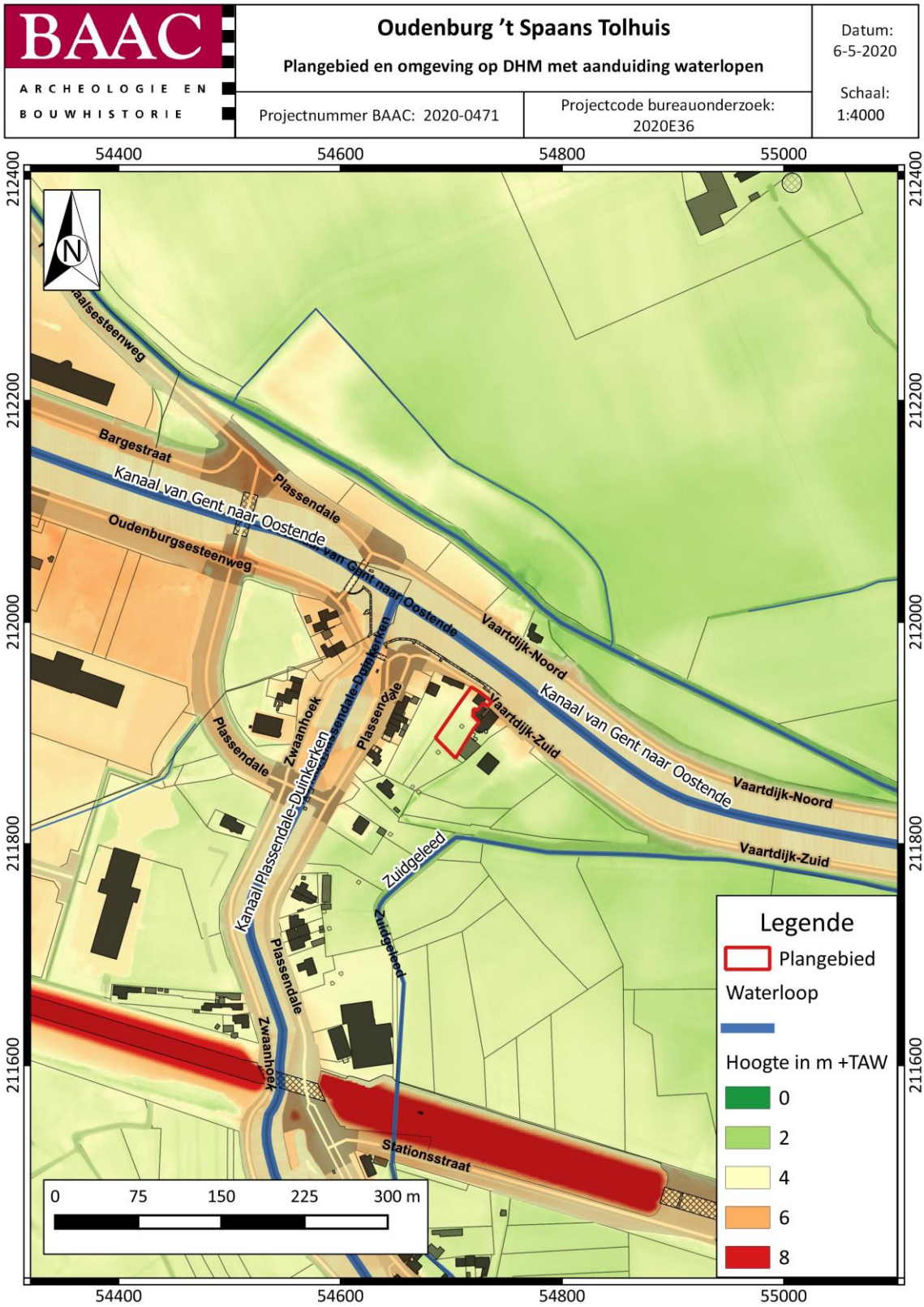

Plan 3: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM)[8] met waterwegen (digitaal; 1:1; 06.05.2020)

[8] AGIV 2020a

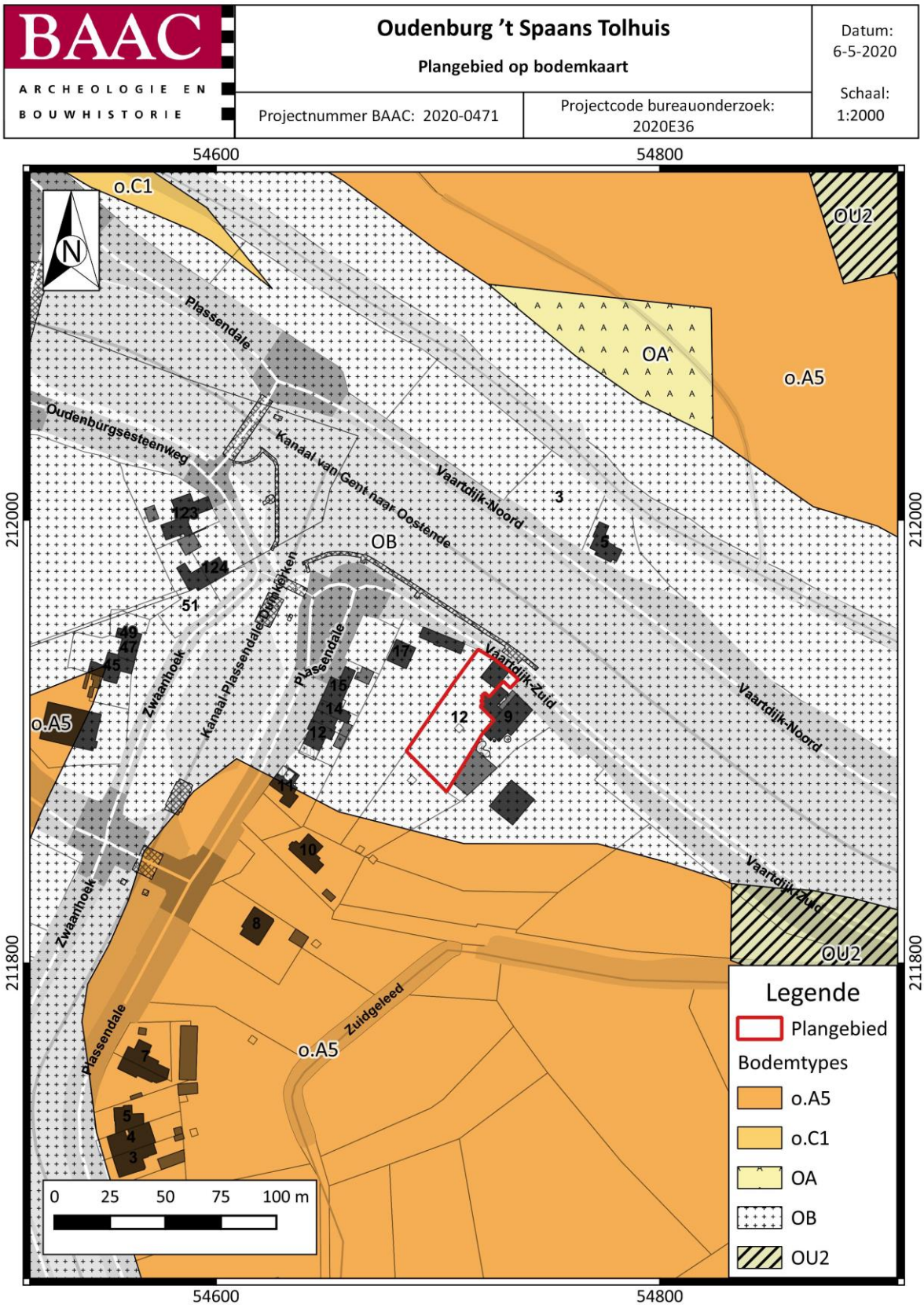

Plan 4: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen[9] (digitaal; 1:20.000; 06.05.2020)

[9] DOV VLAANDEREN 2020

2.2.2 Historisch kader

Onderstaand historisch en cartografisch gedeelte is integraal overgenomen uit het *Beheersplan Onroerend Erfgoed Spaans Tolhuis Oudenburg* dat werd opgemaakt door dhr. Peter Velle.[10]

Etymologisch laat de naam Plassendale zich verklaren als een laaggelegen, moerassige plaats. Het is ook de naam van de straat, die begint bij het punt waar de spoorweg over het kanaal Plassendale-Nieuwpoort loopt en zich verder strekt tot aan het sluizencomplex. Het sluizencomplex vormt de verbinding tussen het kanaal Brugge-Oostende en het kanaal Plassendale-Nieuwpoort. Hieronder volgt een opsomming van de gekende historische gegevens van het plangebied en diens directe omgeving:

13de eeuw: De verzanding van het Zwin en politieke en economische motieven, nopen de stad Brugge er vanaf de 13de eeuw toe inspanningen te leveren om de verbinding van Brugge met zee in stand te houden. Het Ieperleet, vaarweg van Brugge naar Nieuwpoort, Ijzer en Ieper, over de Oostendse geulen ter hoogte van Snaaskerke en verder ook Oudenburg, wordt beter bevaarbaar gemaakt. Ter hoogte van Plassendale ligt op de verbinding met Oostende een afdamming met z.g. overdracht of overtoom voor de scheepvaart van en naar Oostende. Aan de overdracht worden schepen door een takelsysteem van het ene in het andere vaarwater gehesen , of worden goederen overgeladen, van kleine platte scheepjes die tussen Oostende en Plassendale varen, naar grotere schepen.

Ca. 1585: Na de uitbouw vanaf 1572 van Oostende tot bolwerk van de Geuzen wordt de overdracht onderdeel van de "Sterckte van Plasschendaele". Dit fort wordt door de Spaanse bezetter ca. 1584-1585 gebouwd op de rechteroever van de overdracht, om het hinterland en de scheepvaart te beschermen tegen uitvallen en rooftochten van de opstandige Oostendenaren en Engelse soldaten.

1593: Op 14 december wordt het fort van Plassendale vanuit Oostende overrompeld, maar door het invallen van de winter kan John Norris, Engels legerleider in opdracht van de Staten Generaal, niet verder doorbreken . Het verlies van Plassendale is maar van korte duur. Het volledige relaas is na te lezen in brieven die bewaard worden in het Rijksarchief in Brussel .

1598-1599: Het fort van Plassendale maakt deel uit van de Spaanse circumvalatie van Oostende, met o.a. de forten van Oudenburg en Snaaskerke.

1600: Op 27 juni komt het fort van Plassendale in handen van prins Maurits van Nassau. Al op 1 juli neemt de Spaanse don Luis de Velasco het fort terug in. Vijf dagen later vindt de Slag bij Nieuwpoort plaats.

1603: De overdracht bij Plassendale staat op het punt te breken door te zwaar beladen schepen die overgetrokken worden.

In 1604 wordt Oostende overgegeven aan de Spanjaarden, waardoor de verbinding tussen Brugge en de zee kan hersteld worden. De Aartshertogen beslissen in 1613 om enkele Vlaamse havens te herstellen en om kanalen te graven, wat belangrijke gevolgen heeft voor Plassendale.

1606: De grote storm zorgde voor een dijkbreuk rond Plassendale. In 1607 volgen herstellingen en wordt de Ieperleet tussen Plassendale en Brugge gebaggerd.

1611: Tussen Plassendale en Snaaskerke verhindert de lage waterstand een vlotte scheepvaart.

[10] Beheersplan Spaans Tolhuis, 2018.

1617: Beschrijving van Begin 145 van de Blankenbergse Watering. In dit begin lag de nieuwe sluis. Deze beschrijving werd opgemaakt in 1617, door de landmeters Van Morissien.

1618: Het kanaal Brugge-Plassendale wordt gegraven, door een verbreding en uitdieping van de Ieperleet. Het kanaal sluit aan met het in 1613 gegraven stuk van Gent naar Brugge.

1622-1623: Er wordt een recht kanaal van Plassendale naar Oostende gegraven, “uit den rauwe”, zonder gebruik te maken van de bedding van bestaande vaargeulen of van de Noordeede. Met de uitgedolven specie worden hoge dijken opgeworpen op beide oevers, zodat het waterpeil van het kanaal kan verhoogd worden tot boven het niveau van de omliggende landerijen om ook in drogere seizoenen het kanaal bevaarbaar te houden voor grotere schepen.

1623: de oude overdracht aan Plassendale wordt opgeruimd en definitief vervangen door een zeesluis met speihuis (al vernoemd in een ommeloper in 1617) om het waterpeil tot in Brugge te regelen. Haaks op deze sluis wordt een tweede sluis aangelegd voor de geplande verbinding met Nieuwpoort, die pas in 1638-1641 gedeeltelijk in de bedding van het Ieperleet wordt gegraven. Het complex wordt beschermd door de oude "Sterckte van Plassendale" van 1585. In het complex is een herberg aanwezig waar in 1629 Brugse acteurs die in Oudenburg een stuk kwamen spelen zich verpoosden bij herbergier Nicolas Picquavet.

1630: De garnizoensoldaten vragen met hulp van Aartshertogin Isabella een nieuwe bidplaats aan de Abt van de abdij van Oudenburg. De Abt weigert en zet zijn argumenten in een brief uiteen .

1647: Plassendale wordt op de linkeroever uitgebreid met lunetten en versterkingswerken. Op de linkeroever/westzijde van het fort groeit Plassendale uit tot een gehucht met residerend garnizoen, huizen voor sluismeester en knechten, een omwalde brouwerij en bidplaats. Een jaar later, op 15 mei 1648, wordt met de Vrede van Munster het einde van de Tachtigjarige oorlog betekend.

Figuur 6: Adriaan Villegas, Kaart van Oostende en de zeekust. Z.d. 1639 – 1641, (papier op lijnwaad 65 x 56 cm), Detail: omgeving van het Spaans tolhuis, Gent, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 1292.

Ca. **1660**: Er worden nieuwe bruggen gebouwd over het kanaal Plassendale-Nieuwpoort. Aannemer Lieven de Marck bouwt de draaibrug in Slijpe en Oudenburg.

1666: De pest bereikt Oostende. Vanuit Madrid wordt het bevel gegeven Plassendale in te zetten als draaischijf in de scheepvaart. Schepen mogen niet aanleggen of vertrekken vanuit Oostende, wel vanuit Plassendale. Enkel schepen die met een attest kunnen aantonen dat ze vanuit Plassendale komen mogen aanleggen in de havens van het rijk .

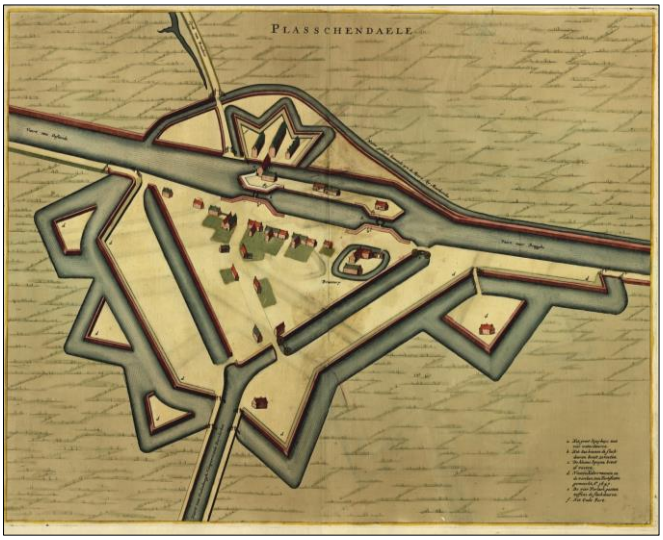

Figuur 7: Plasschendaele, Joannes Blaeu, Novum ac Magnum Theatrum Urbium (deel 1: Belgica Libera ac Foederata) - Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen, ingekleurde gravure naar een ontwerp van Adriaan (de) Villegas (1594-1669), 1649, Detail (onder): vermoedelijke omgeving van het Spaans Tolhuis. Dit exemplaar: Library of Congress Geography and Map Division Washington, D.C. Op de vermoedelijke plaats van het Spaans tolhuis is op deze gravure nog geen gebouw te zien.

1667: Van 1667 tot 1671 worden twee huizen aan het sas van Plassendale gebruikt als Corps de Garde. Beiden woningen waren bedekt met schaliën. Eén van beide woningen is een herberg, heet "den papegay" en was voor zes jaar verhuurd aan Mathys Declerck, brouwer te Plassendale . De herberg staat in de lijst met herbergen in het Brugse Vrije van 1768. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier het Spaans Tolhuis en is Mathys Declerck brouwer in de achtergelegen brouwerij.

1669: Er wordt besloten om het sas van Plassendale te herstellen en tegelijkertijd een nieuwe zeesluis in Slijkens te voorzien. Op 12 februari vaart het eerste schip door de nieuwe sluis.

1671: Het fort op de linkeroever wordt volledig vernieuwd.

1675: De oudste delen van het fort van Plassendale op de rechteroever van het kanaal Brugge-Oostende worden gesloopt.

1691: In januari vallen de Fransen het fort aan.

In het Rijksarchief in Brugge wordt een rol van kosten voor **1697** voor het fort van Plassendale bewaard.

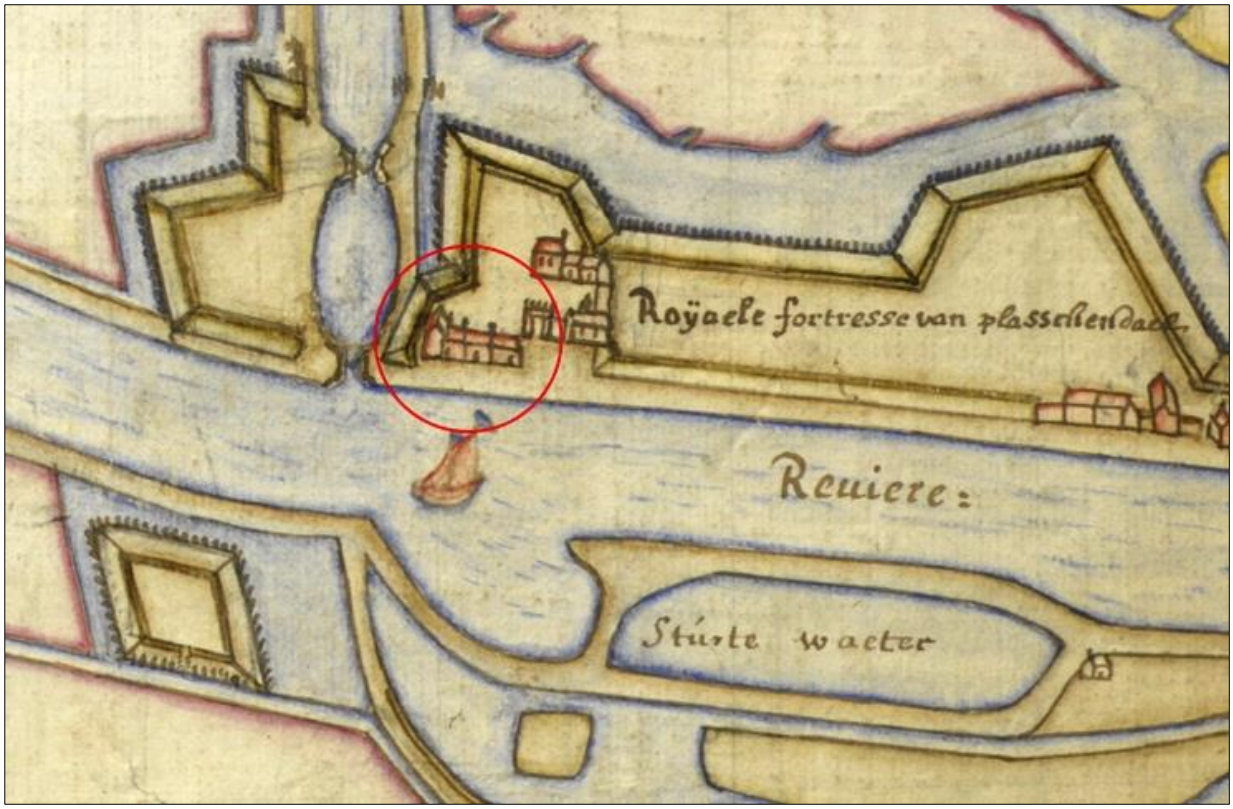

Figuur 8: Kaart (zuidelijk georiënteerd) van de vaart Brugge-Plassendale uit laatste kwart 17de eeuw (papier op lijnwaad 25,4 x 92 cm), detail: vermoedelijke omgeving van het Spaans Tolhuis, Gent, Rijksarchief, fonds kaarten en plannen, nr. 610. Deze kaart toont het vernieuwde fort op de linkeroever en, voor de eerste keer, duidelijk een sluisbassin met deuren op het kanaal Plassendale-Nieuwpoort en een haaks gebouwencomplex op de plaats van het Spaans Tolhuis. Ook de brouwerij met poort, al te zien op de gravure naar De Villegas, wordt afgebeeld.

1698: In het Rijksarchief bewaarde tollijsten tonen de goederen die over Plassendale verscheept werden: wijn en brandewijn uit Bordeaux, boter uit Dublin, tarwe, haring en kaas uit Rotterdam, rogge en kaas uit Amsterdam, draperiestof, kalfsvellen, konijnenpels, galnoten, katoen, lijm en boter uit Londen, vijgen en brandewijn uit Duinkerke, wijn uit Calais, lood en tin uit Rouen, oesters uit Engeland, brandewijn en haring uit Oostende, wijn uit Nantes, zout uit Sluis, aardewerk uit Keulen… Tussen 1 januari en 12 december passeerden 693 goederenschepen aan Plassendale.

1706: Op 15 juni dringen ontscheepte Engelse troepen met Generaal Fagel door tot aan het fort. Voor de petit histoire: onder hen wellicht één als man vermomde vrouw: Christiane Davies, wiens levensverhaal opgetekend werd door Daniel Defoe. Het 250 man sterke garnizoen wordt krijgsgevangen gemaakt.

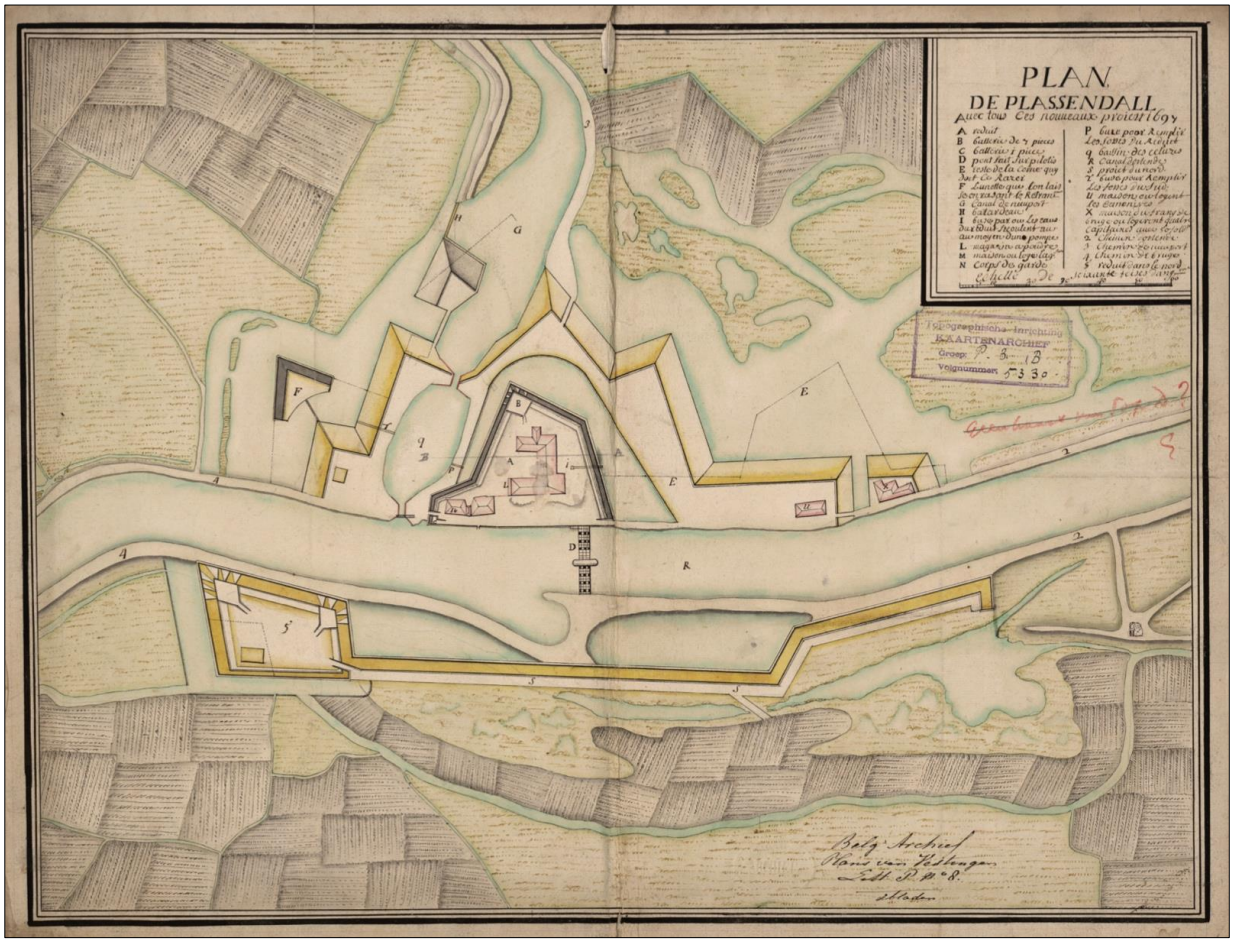

Figuur 9: Plan de Plassendall avec tous ces nouveaux project, 1694, detail (onder): omgeving van het Spaans tolhuis. Archief Militaire kaarten in 1934 door de Nederlandse regering aan België overhandigd./Cartes militaires transmises en 1934 par le Gouvernement Néerlandais à la Belgique., Algemeen Rijksarchief Brussel, nr. 5610. Schaal 13,4 cm voor 15 vadems.

1708: Het fort wordt in de nacht van 10 op 11 juli teruggenomen door de Fransen (Comte de la Mothe-Houdencourt & Robert duc del Bouex), waarbij een derde van het garnizoen (160 soldaten) vermoord wordt, 130 gevangenen genomen worden en een fregat van veertien kanonnen buitgemaakt wordt. Nog datzelfde jaar nemen de geallieerden het fort terug in. Op 22 juli brengt de Franse legeraanvoerder de Vendôme een bezoek aan Brugge en fort Plassendale. In Plassendale ontvangt men hem "avec de

grandes acclamations et démonstrations de joye publique". Er worden tot 21 augustus werken uitgevoerd om het fort te herstellen en uit te breiden aan ten oosten van de sluiskom.

1709: In de nacht van 2 op 3 januari laat de Italiaans/Spaanse Generaal Grimaldi, in het najaar van 1708 verblijvend in Plassendale, het fort evacueren. Prins Eugeen van Savoie en de Engelse hertog Marlbourough nemen het terug in.

1718: Op 27 april 1718 brengt Markies del Campo, kersvers Gouverneur van de stad Oostende verslag uit van de toestand van de forten van Oostende en Plassendale. De inventaris van het fort Plassendale omvat 10 kanonnen en affuiten, een hoop oude reservewielen voor de affuiten, een 150-tal kanonskogels en 112 geladen granaten die buiten dienst gesteld zijn .

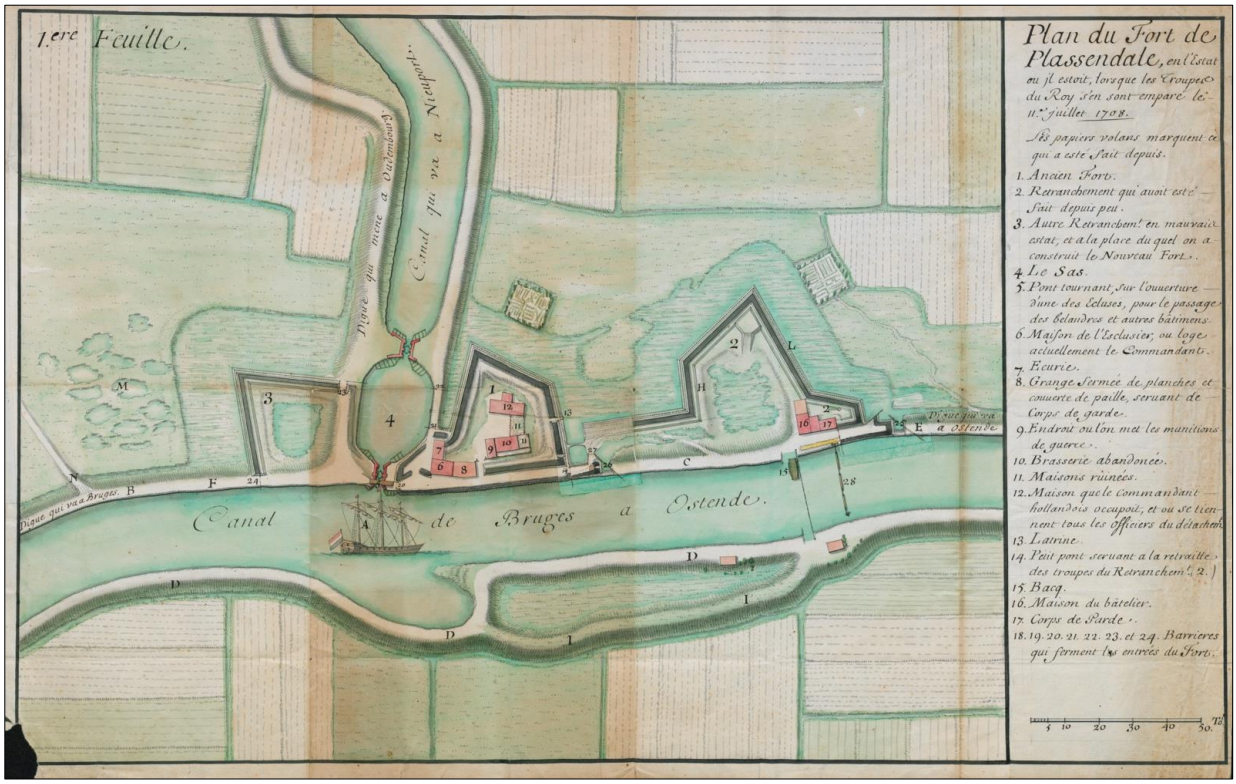

Figuur 10: Plan du Fort de Plassendale, juli 1708, detail (onder): Spaans tolhuis, archief geschiedkundige dienst Frans leger (shd), Vincennes (F), Depot des fortifications, inventarisnummer 1 VM 233. Het gebouw op de plaats van het Tolhuis meet ong. 20 meter (kanaalzijde) op 15 meter.

1745: Op zes augustus verblijft Louis XV in Brugge. Fransen onder Graaf van Lowendael nemen, na twintig kanonschoten gelost te hebben, Plassendale met weinig moeite opnieuw in. 77 Engelse (Royal Scots Fusiliers), Nederlandse en Hongaarse soldaten en drie officieren die het fort bewaken geven zich over en worden naar Brugge afgevoerd. Tien stukken kanon worden buitgemaakt.

1748: De volkstelling van 1748 vermeldt als bewoners van het fort van Plassendale volgende personen:

"……. De Vos, sasmeester en herbergier met syn vrauwe" en de kinderen Mary (14 j.), Anna (11 j.), Joannes (9 j.), Bernaert (6 j.). Wellicht gaat het hier om de bewoners van het L-vormige volume naast het sas, herberg de Papegaey (?) en dus ook het Tolhuis. Pieter Devos was van 1741 tot 1743 ook pachter van de brug in Plassendale . Daarnaast worden voor het fort zelf nog vernoemd:

“Pieter Rossel met syn vrauw als herbergier in het fort van Plassendaele”, de kinderen Joanna (15 j.), Mary (12 j.), Jacob (8 j.) en de domestique Joanna Kindts. Er wordt nog aangegeven dat de kinderen “ghewonnen” zijn bij Anthone Vandewaght. Rossel pachtte de Plassendalebrug van 1748 tot 1749 . In het Rijksarchief in Brugge wordt een akte van nalatenschap bewaard van herbergier Pieter Rossel, gedateerd in 1751 .

Verder onderzoek moet uitwijzen of de bewoners van het Tolhuis zich situeren in de familie De Vos of Rossel, maar dan het één van beiden moet zijn, mag gesteld worden.

1776: In een verslag over een visserijdispuut wordt melding gemaakt van in Plassendaalse magazijnen opgeslagen vis . Wellicht gaat het hier over een opslagplaats in of in de onmiddellijke omgeving van het Tolhuis.

Figuur 11: Eugène-Henri Fricx, Carte des Pays-Bas, 1712, detail: omgeving van het Spaans Tolhuis, Geopunt.be

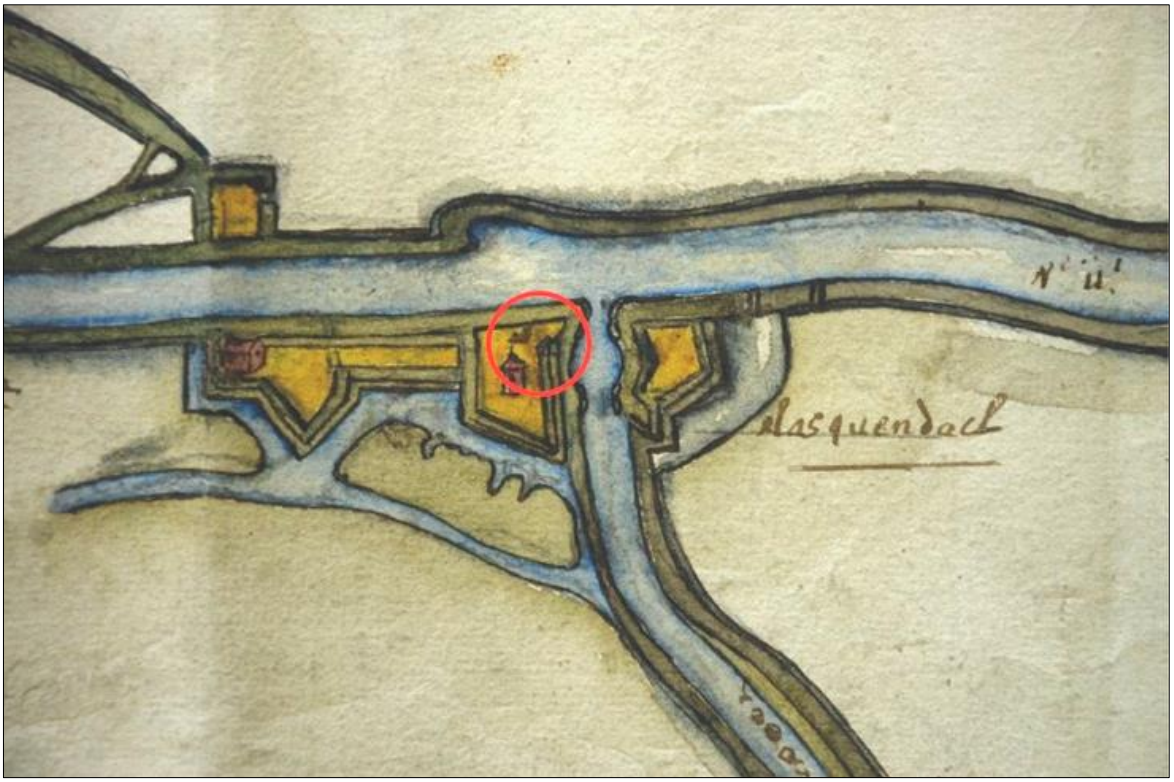

Figuur 12: Kaart van het kanaal Brugge Oostende, 1718, detail: omgeving van het Spaans tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 39.

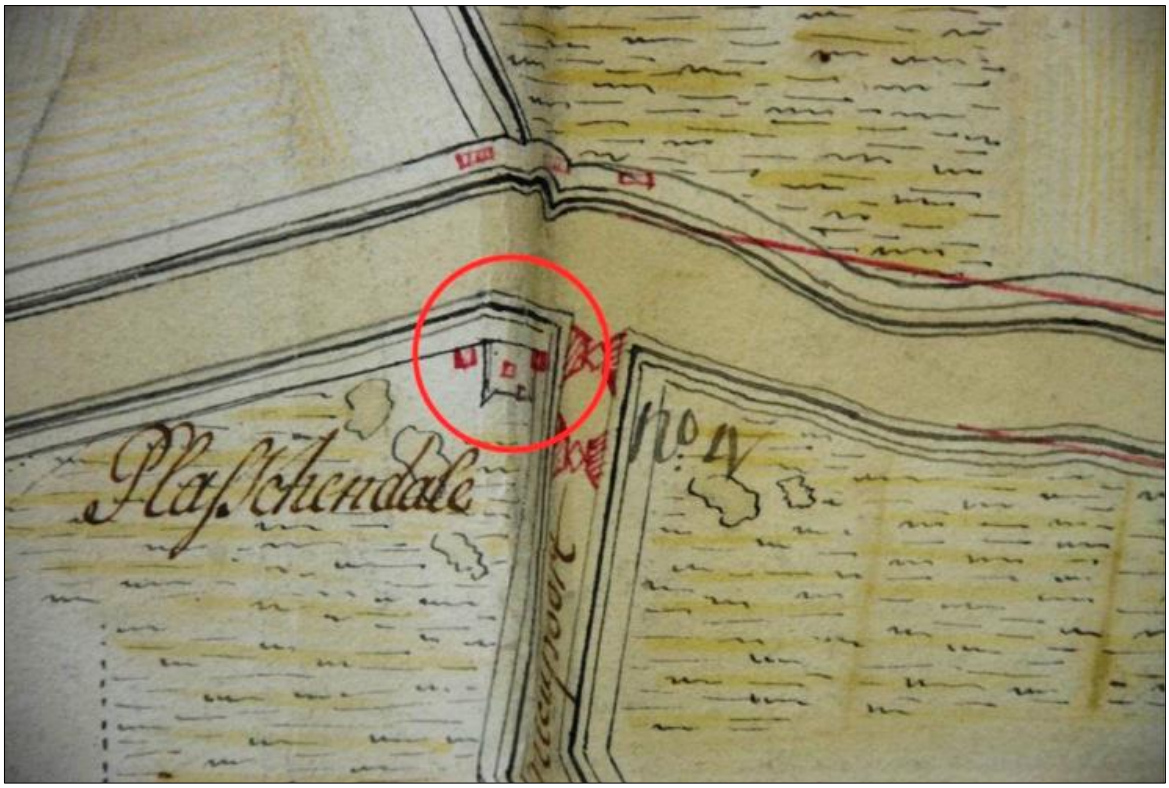

Figuur 13: Kaart van het kanaal Brugge Oostende met aanduiding van de bruggen, 1722, detail: fort en omgeving van het Spaans Tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 718.

1780: ontwerp van J.B. Malfaison voor nieuwe sluizen in Plassendale, uitgevoerd 1783-90 ter vervanging van de 17de-eeuwse sluis, zuid-oostelijk van het Spaans tolhuis. Het traject van het kanaal en sluis worden ten noord-westen van het tolhuis gelegd (tevens het huidige traject van het kanaal en plaats van de sluis).

1782: Op 1 maart worden de gronden van het fort in verschillende percelen verkocht op voorwaarde dat de restanten van het fort zouden worden afgebroken. Het dossier van de verkoop wordt bewaard in het Rijksarchief in Brussel .

1783-1790: In de periode 1783-1790 wordt de sluis rechts van het Tolhuis afgebroken en vernieuwd. De plannen houden eveneens een vernieuwd tracé in. De sluis wordt meer naar het noordwesten ingeplant. De datumankers in het volume op nummer 10 verwijzen naar het optrekken van het bestaande volume op de plaats van de in 1708 aanwezige paardenstal.

In **1820** wordt het complex van ’t Spaans Tolhuis, toen Herberg De Papegaey, verkocht. De verkoopsadvertentie die in de Gazette van Brugge verschijnt, geeft volgende omschrijving: “Alvooren een zeer schoon en spacieus huys en welgekalante herberge, genaemd van ouds den Papegaey, gestaen en gelegen ter gemeente van Oudenburg, op het gehugte van Plasschendaele, langs den oostendschen vaerd, noord voorhoofdende aen diene, hebbende eene stagie op den regten vleugel, en voorzien van verscheyde boven- en beneden kamers, keuken, gevauteerden grooten kelder, bak-keete, mitsgaders remise, peerde-stal en koey-stal”.

1828: De vaart Nieuwpoort-Plassendale wordt hergraven en verbreed, waardoor het sluizencomplex ook moet verbreed worden.

Figuur 14: Figuratieve kaart met het kanaal van Brugge naar Oostende, gemaakt door Jean d'Herbe, 1727, Brugge, Rijksarchief. Het Spaans tolhuis wordt aangeduid als “Herberghe Den pauw”.

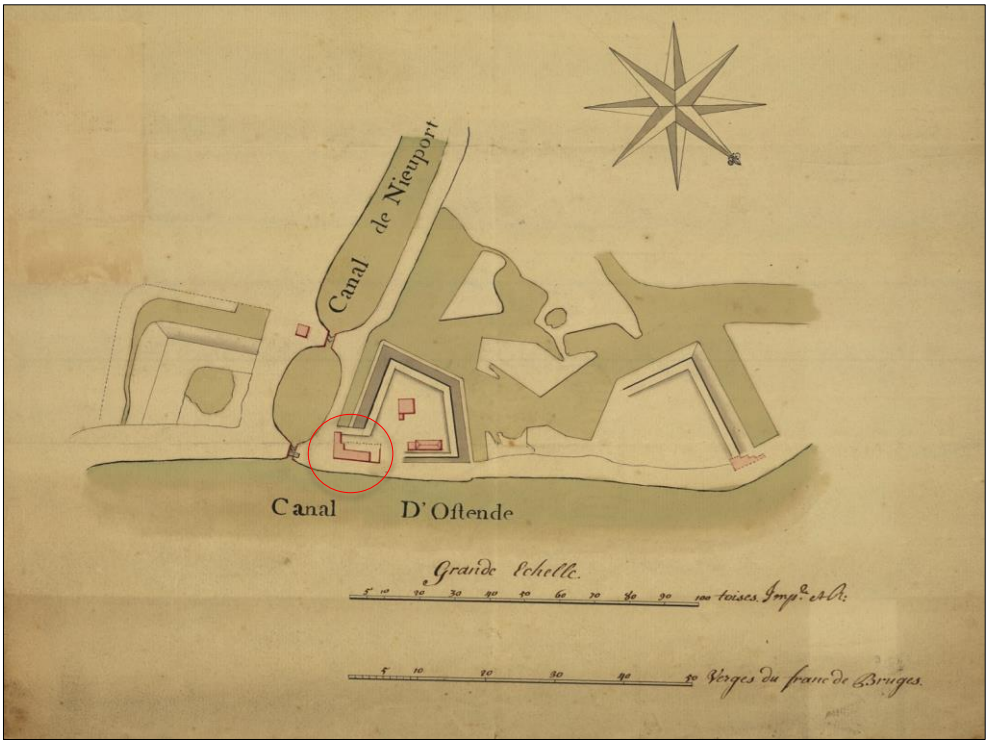

Figuur 15: Plan van het fort van Plassendale, opgemaakt door de conducteur en ingenieur Verhulst, 1755. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Cartes et plans N° 1670, Verzameling Kaarten en plattegronden in handschrift. Reeks I./Collection des Cartes et Plans, Cartes et Plans manuscrits.

Figuur 16: Kaart uit midden 18de eeuw met aanduiding van de sluis te Plassendale, in: Adriaan Verhulst, Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1995.

Figuur 17: J. DE FERRARIS, De grote atlas van Ferraris: de eerste atlas van België 1777: kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, Tielt, Lannoo, (heruitgave), 2009, kaartblad 7. Ook hier is het haakse volume op de plaats van het tolhuis ingetekend.

1852/1858: Het geheel is eigendom van Carolus Vercruysse, schipper aan wal, en zijn echtgenote Marie-Louise Devos. Het gezin verhuist in de tweede helft van de 19de eeuw naar de woning op de hoek aan de nieuwe sluis. De eigendom gaat over op de kinderen Vercruysse-Inghelbrecht en blijft via de tak Das-Soete tot 2017 in eigendom van de familie. De twee woningen blijven tot 2002 verhuurd aan schippers aan wal.

1860: De Plassendalebruggen worden gebouwd, twee gelijknamige bruggen te Plassendale, een over de Oostendse, de andere over de Nieuwpoortsevaart.

1863: het gedeelte van het gebouw in de noord-oostelijke hoek is verdwenen.

c.a. **1890**: aanleg van de draaibrug over het noordelijke sluishoofd.

c.a. **1905**: bouw van een levertraanfabriek op de plaats van het oude sluisbassin, links van het tolhuis.

circa **1940-1945**: afbraak aanbouw aan zuidzijde van nr 10.

jaren zestig: afbraak schuur (rechts van nr 12) ;

Nr. 10 en nr 12 worden tot **2002**, net zoals veel woningen in Plassendale, bewoond door schippers die na hun carrière “aan wal komen”.

2003: Renovatie van het dak van het tolhuis op nr. 12. Er worden betonnen muurplaten gegoten over de volledige breedte van de muren aan de Noord- en Zuidzijde. De dakdoorbreking met de schouw verdwijnt.

2013: Wegwerken langs de Vaartdijk-Zuid, die licht opgehoogd wordt. Aan de binnenkant worden de betonnen muurplaten onder de dakconstructie gedeeltelijk vervangen door traditioneel metselwerk.

2000-2017: Volledig renovatie van de wijk Plassendale. Het straatniveau wordt licht opgetrokken. De betonnen afscheidingspanelen links van het tolhuis verdwijnen gedeeltelijk. De elektriciteit wordt afgekoppeld/ondergrond gebracht.

Figuur 18: Kaart met de afwateringswegen van Zandvoorde en Oudenburg, 1783, detail: Spaans tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 104

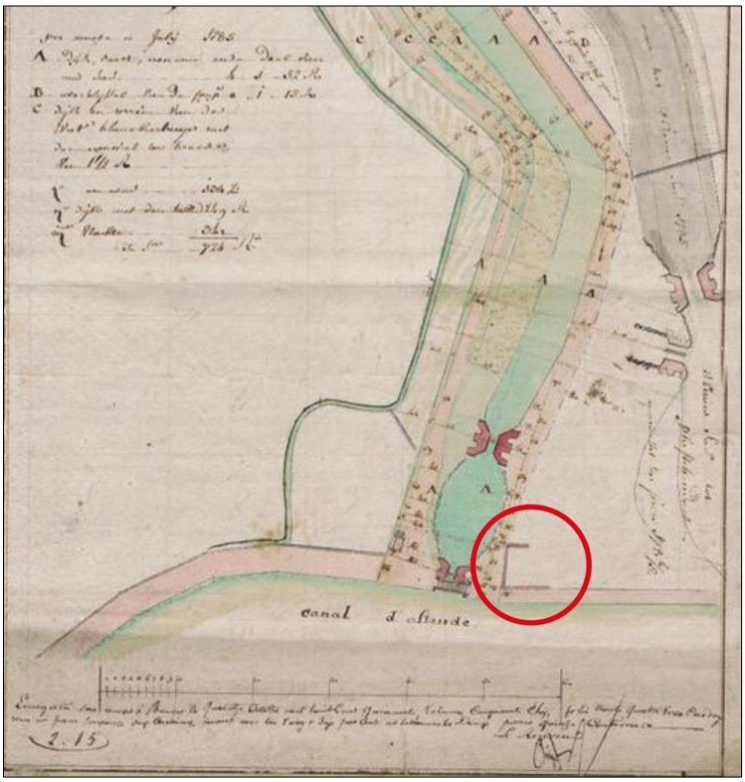

Figuur 19: vieux et nouveau bassin, vaart Plassendale, 1785, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plattegronden van de watering van Blankenberge nr. 1428.

Figuur 20: Plan van een sluis, 18de eeuw. De oude en nieuwe sluis afgebeeld op de kaart. 1786, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plannen, nr. 227

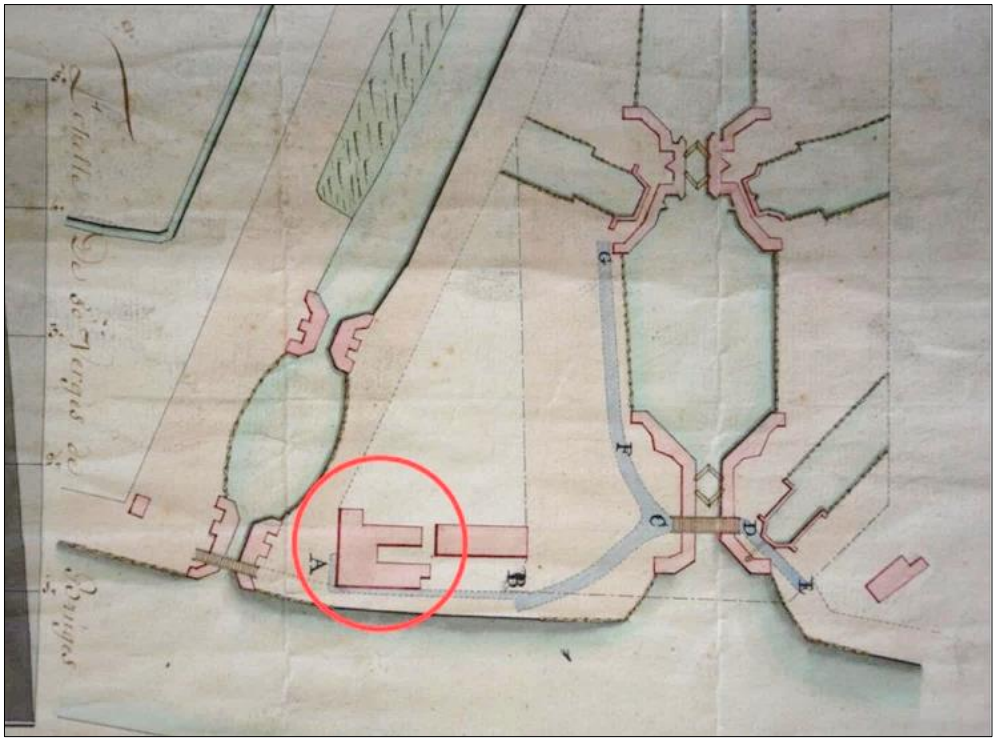

Figuur 21: Kaart met landerijen, binnen de dijken van het Nieuw Gedelf, tussen de sluis van Zandvoorde en het sas van Plassendale, 1790, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plannen, nr. 225.

Figuur 22: Buurtwegenatlas, 1840-1845. De vorm van het perceel rechts van het Spaans tolhuis toont nog mooi de plaats van het oude sluisbassin. Ook het oude munitiedepot is nog aanwezig.

Figuur 23: Kaart met kanaal van Brugge naar Oostende, met aanduiding van de aanpalende eigenaars. Het kruitmagazijn is nog aanwezig, 1850, Brugge, Rijksarchief

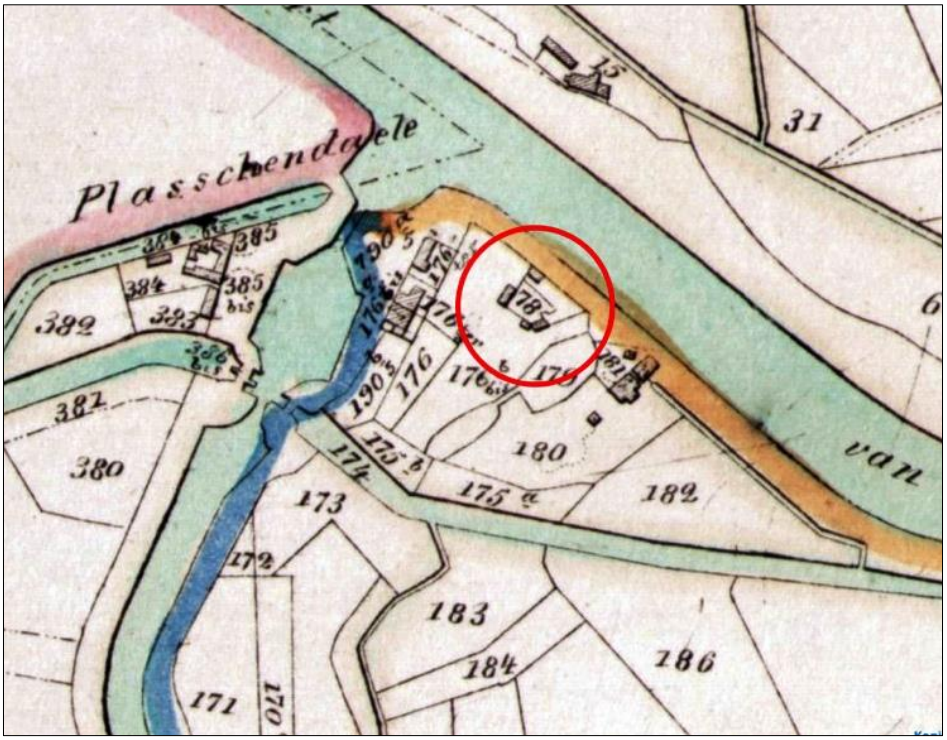

Figuur 24: Popp-kaart: Plan parcellaire de la commune de Oudenburg : avec les mutations / publié avec l'autorisation du gouvernement sous les auspices de Monsieur Mercier Ministre des Finances par P. C. Popp, 1854, Koninklijke Bibliotheek Brussel. Een deel van het gebouw werd verkeerdelijk niet grijs ingekleurd.

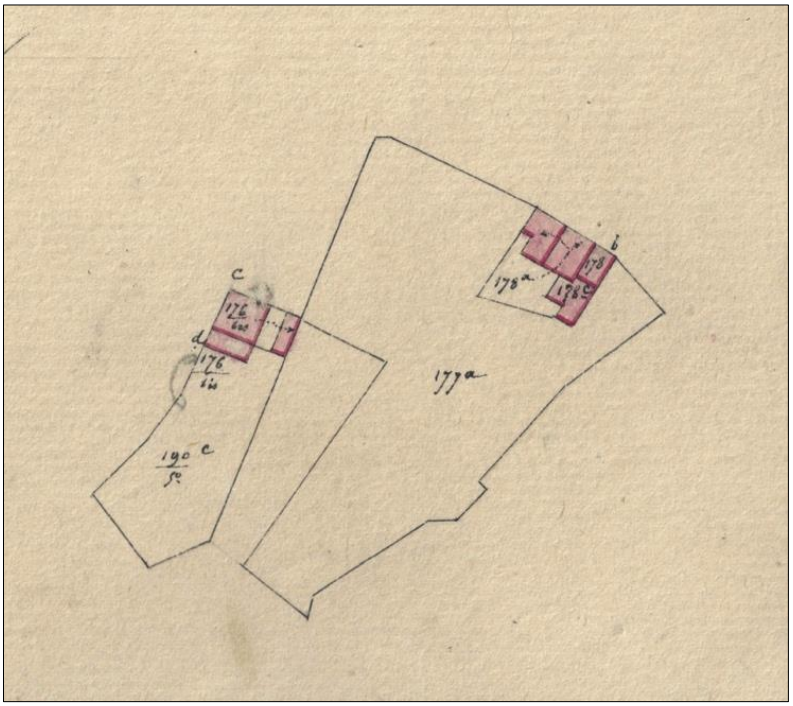

Figuur 25: Kadasterschets 1859, Het kruitmagazijn is verdwenen. Oudenburg, stadsarchief.

2.2.3 Archeologisch kader

Centrale Archeologische Inventaris

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Dit overheidsinstrument helpt een inschatting maken over het archeologisch potentieel van het plangebied. Voor het plangebied zelf aan de Vaartdijk Zuid te Oudenburg zijn twee archeologische waarden gekend (CAI 217209 & CAI218497). Beide CAI-waarden duiden op toevalsvondsten waarbij restanten van muren van verschillende bijgebouwen geregistreerd werden, horende tot het Spaans Tolhuis en fortencomplex.

Rondom het projectgebied zijn er andere meldingen gekend (Tabel 1):

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.[11]

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
217209	TOEVALSVONDST: MUURRESTANTEN BIJGEBOUW TOLHUIS
218497	TOEVALSVONDST: MUURRESTANTEN BIJGEBOUW TOLHUIS
216307	METAALDETECTIEVONDST: ZEGELLOOD
216022	METAALDETECTIEVONDST: HOUTEN TON MET IJZEREN HOEPELS
216294	METAALDETECTIEVONDST: LEERBESLAG (NAGEL) & DANDYKNOOP
221078	FORT VAN PLASSENDALE
157975	ONDERZOEK Y. HOLLEVOET

Alle hieronder besproken archeologische waarden bevinden zich binnen de afbakening van het beschermd dorpszicht van Plassendale, waartoe het Spaans Tolhuis en plangebied behoren. Echter, de dichtstbijzijnde archeologische waarden op het moment van opmaak van aanvraag in de CAI opgenomen bevinden zich op 100 à 150 meter van het Spaans Tolhuis en het plangebied.

CAI221078 omvat vrij weinig details. Er is geen datering, invoerder… gekend. Als de afbakening van de locatie het fort wou behelzen, dan is deze vrij beperkt ingekleurd, en zelfs met uitsluiting van het eerste fort en de kern van het tweede fort van Plassendale en het Spaans Tolhuis.

CAI157975 omvat het onderzoek van Yann Hollevoet uit 1999 naar aanleiding van de aanleg van de industrieterreinen Plassendale II en III nabij Plassendale, op grondgebied van Zandvoorde-Oostende.

[11] CAI 2020

Hier gaat het om een eerder verspreide groep aardewerkvondsten uit de Romeinse tijd, vroege middeleeuwen en 10de-12de eeuw.

CAI216307, 216022 en 216294 betreffen metaaldetectievondsten in de buurt van het voormalige fort.

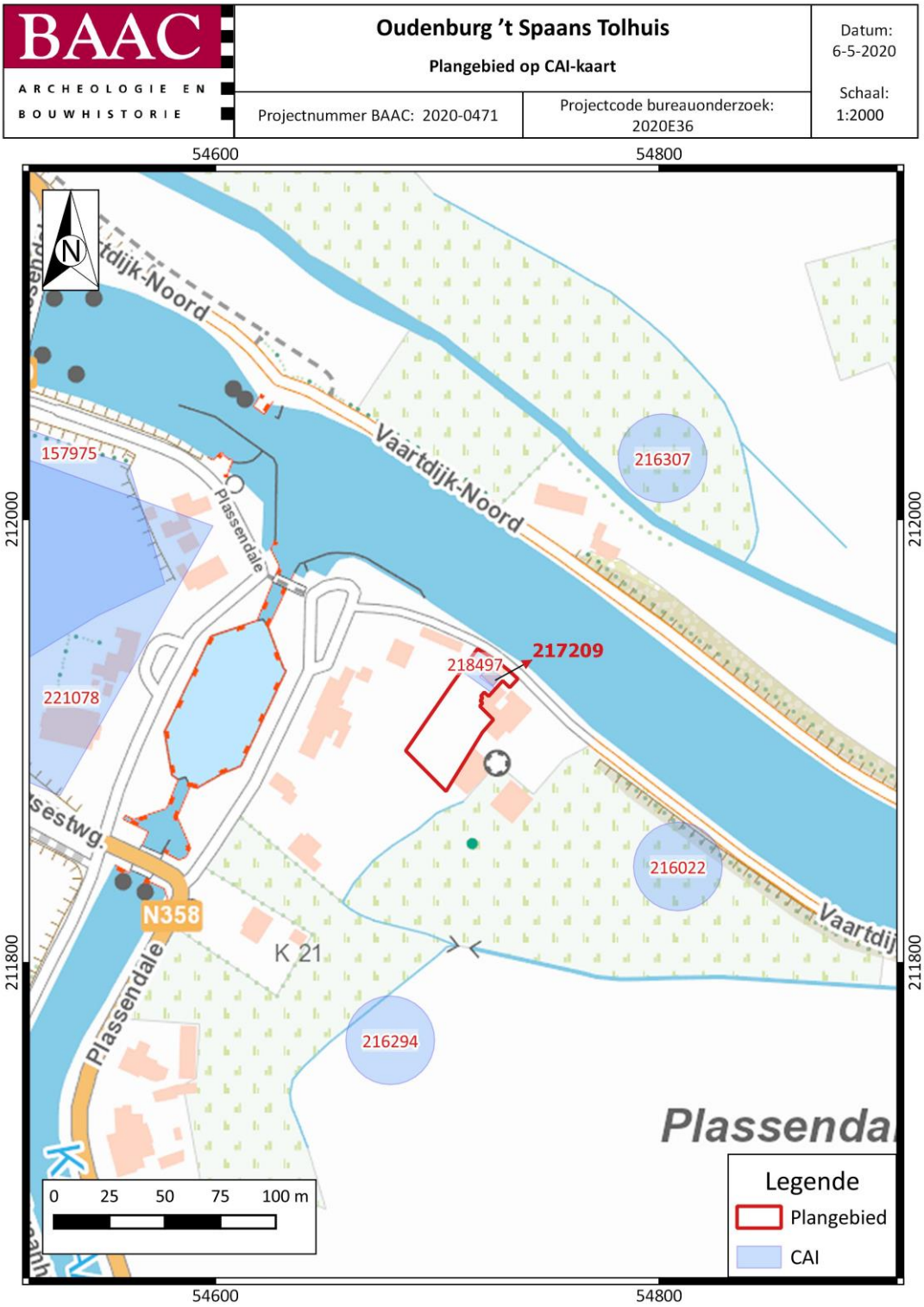

Plan 5: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart[12] (digitaal; 1:1; 05.06.2020)

[12] CAI 2020

2.3 Synthese onderzoeksresultaten vooronderzoek

2.3.1 Datering en interpretatie onderzoeksterrein

Het plangebied wordt ingenomen door het een woning met adres Vaartdijk Zuid 12 te Oudenburg. Deze woning is historisch gekend als ’t Spaans Tolhuis en de ontstaansgeschiedenis van dit huis gaat terug tot de tweede helft van de 17de eeuw.

2.3.2 Archeologische verwachting

Voor de oudere perioden (steentijden-metaaltijden-Romeinse periode) is er weinig voorhanden wat betreft historische of archeologische bronnen die relevant zijn voor het plangebied. De archeologische verwachting van het terrein kan als interessant ingeschat worden vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Archivale, historische en cartografische bronnen bevestigen bebouwing in het plangebied al minstens sinds de 17de eeuw met zekerheid.

De archeologische verwachting voor potentieel archeologische waarden kan vanaf 1650 als middelmatig tot middelhoog geschat worden.

2.3.3 Potentieel op kennisvermeerdering

Naast het inschatten van de archeologische verwachting, is het belangrijk om het potentieel op kennisvermeerdering van naderbij te bekijken. Dit wil zeggen dat geanalyseerd wordt in welke mate het uit te voeren onderzoek kan bijdragen tot concrete kenniswinst:

De verwachting voor de steen- en metaaltijden, de Romeinse periode en late middeleeuwen is nihil, gezien het vloerniveau en de onderliggende 40 à 45 cm zich ongeveer een meter boven het maaiveld bevinden. Vooral voor de periode vanaf de 17de eeuw zullen de bekomen resultaten een aanvulling betekenen op de reeds vergaarde kennis van soortgelijke sporen en vondsten uit deze periodes.

2.3.4 Impactbepaling

De opdrachtgever plant een volledige restauratie van het pand, in het kader van de archeologie hebben enkel de bodemingrepen een impact. Zo zal de vloer in de ruimte uitgediept worden over diens gehele oppervlakte van 42,35 m². Hiervoor zal t.o.v. van het huidige niveau 40 à 45 cm worden ontgraven i.f.v. de nieuwe vloeropbouw (chape-isolatie-beton-recuperatie vloer).

2.3.5 Afweging noodzaak verder onderzoek

Het bureauonderzoek wijst op een hoge archeologische verwachting met verhoogd potentieel op kennisvermeerdering voor archeologisch erfgoed in het plangebied. Meer bepaald voor sporen en structuren vanaf de 17de eeuw. Gezien de vloeren binnen het beschermde pand, in de leefruimte en kelder, worden verwijderd en uitgegraven, biedt dit ideale omstandigheden voor het verder exploreren van potentiële archeologische waarden in de ondergrond. Binnen deze ruimtes worden met grote waarschijnlijkheid nog archeologische resten verwacht.

Aangezien de aanwezigheid van een archeologische site zo goed als zeker werd aangetoond met dit vooronderzoek zonder ingreep in de bodem, diende geen verder vooronderzoek (met ingreep in de bodem) uitgevoerd te worden en kon direct worden over gegaan naar een opgraving. Ook speelde de eerder beperkte oppervlakte mee om de fase van een tussenliggend vooronderzoek over te slaan.

3 Archeologische Opgraving

Op basis van de uitgevoerde bureaustudie werd een advies tot **opgraven** van de te verstoren zones noodzakelijk geacht. Het plangebied bevindt zich binnen een zone die vermoedelijk al sinds de tweede helft van de 17de eeuw bebouwing kende. Aangezien de ingreep zo goed als zeker interessante archeologische sporen en lagen zal aansnijden die kennis bevatten omtrent de vroegste ontwikkelingsfases en bouwtechnieken van het pand is verder archeologisch onderzoek, onder de vorm van een opgraving, aangewezen.

3.1 Wetenschappelijke doelstelling en onderzoeksvragen

De opgraving heeft als doel het bodemarchief tot op verstoringsdiepte te registreren alvorens het wordt vernietigd. Hierbij wordt voornamelijk gelet op de interne bouwevolutie en oudere sporen van de woning doorheen de tijd. De resultaten van de opgraving kunnen meer inzicht geven in de ontstaansgeschiedenis van Spaans Tolhuis. Het doel van de opgraving richt zich op de registratie van archeologische restanten die gelinkt kunnen worden aan de historische bebouwing.

Enkele onderzoeksvragen kunnen hiervoor worden opgesteld:

- Wat is de bodemopbouw en -ontwikkeling ter hoogte van de onderzochte zones?
- Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem?
- In hoeverre is (/zijn) het (de) oude vloerniveau(s) binnen de bewoning bewaard gebleven?
- Wat is de (relatieve of absolute) datering van het (de) oude vloerniveau(s) en andere aangetroffen structuren?
- Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van eventueel ander aangetroffen archeologische resten?
- Wat is de interpretatie van eventueel waargenomen muurresten?
- Is er aan de hand van sporen, structuren en/of vondsten een functionele indeling binnen de verschillende ruimtes merkbaar? Zo ja, welke?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Levert het organisch en anorganisch vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans-bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?

3.2 Onderzoeksstrategie, -methode en -technieken

3.2.1 Ruimtelijke afbakening

De volledige zone binnen de woning diende te worden onderzocht. De totale oppervlakte van de vloer die werd vervangen bedroeg 42m². Bij het uitgraven werden alle aanwezige archeologische resten in hun totaliteit geregistreerd.

Plan 6: Aanduiding van de advieszone binnen plangebied op GRB[13], gebaseerd op de geplande werken (digitaal; 1:1; 05.06.2020)

[13] AGIV 2020b

3.2.2 Overzicht opgraving

De graafwerken binnen het pand (verwijderen van de vloeren) werden op aanwijzingen van de erkend archeoloog manueel uitgevoerd door de initiatienemer. Op geregelde tijdstippen werden de nodige archeologische registraties uitgevoerd. Deze interventies gebeurden in de periode van 14 tot en met 26 oktober 2020.

De werkput kwam overeen met de volledig af te graven ruimte van ca. 42m². Er werden twee archeologische niveaus geregistreerd. Een eerste vlak (Plan 7) bevond zich op ca. **4m20 TAW** (ca. 25cm onder de bestaande vloer), dit op het niveau van een oudere vloer (S2) en een ophogingspakket (S5). Het tweede en diepste vlak (Plan 8) bevond zich op een hoogte van ca. **4m00 TAW** (ca. 45cm onder het huidige niveau) en situeerde zich deels ter hoogte van een vloerniveau (S9), deels op een ophogingspakket (S6).

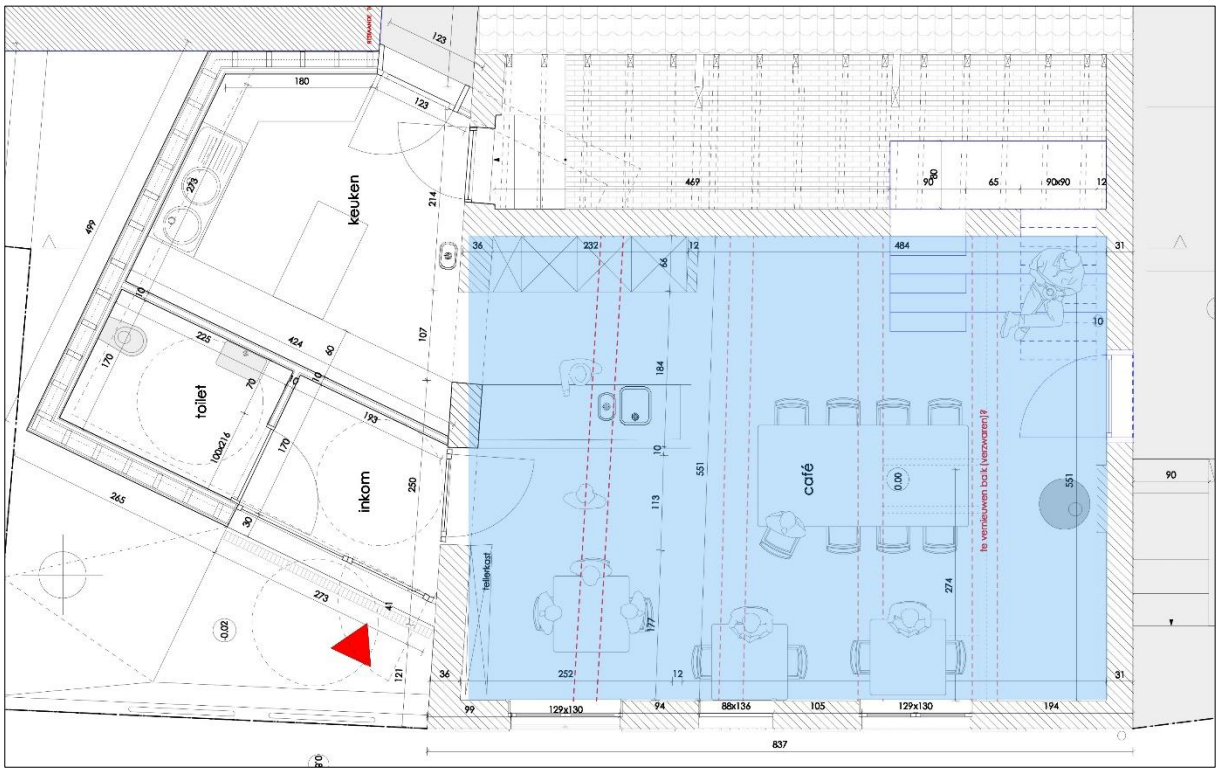

Figuur 26: Plan met de op te graven zone.

3.2.3 Methodiek

Er werden geen afwijkingen t.o.v. de Toelatingsaanvraag of de Code van Goede Praktijk vastgesteld. Voor de specifieke vereisten waaraan de opgraving en specifiek voor sites met complexe stratigrafie dient te voldoen, wordt verwezen naar het hoofdstuk 15 in de Code van Goede Praktijk 4.0. Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk hoofdstukken 14 en 15.

Het veldwerk werd gelijktijdig met de uitgraving van de vloerpakketten uitgevoerd. Er was continu overleg met de opdrachtgever en uitvoerder van de werken in functie van planning en veiligheid. De concrete regie van de graafwerken werd bepaald door de veldwerkleider archeologie.

Binnen de concrete regie die onder de bevoegdheid valt van de archeologisch veldwerkleider, valt ook de aanleg van de archeologische vlakken. De uitgraving werd manueel uitgevoerd waarbij de archeologisch veldwerkleider bepaalde wanneer en hoe diep een archeologisch vlak werd aangelegd. Het onderzoek eindigde op de diepte van de geplande ingrepen. Bakstenen structuren, vloeren e.d. werden niet uitgebroken, tenzij dit strikt noodzakelijk is voor de aanleg van de toekomstige vloer. Het uitbreken van (stenen) structuren gebeurde pas na overleg met de veldwerkleider.

Bij het uitgraven werden alle aanwezige archeologische resten geregistreerd. Binnen de woning was de diepte van het eerste archeologisch niveau afhankelijk van de onder de huidige vloer bewaarde structuren zoals muurfunderingen, vloerniveaus, veegputten, haardplaten, afvoergoten…

Figuur 27: Zicht op de afgraving.

Oude vloerniveaus binnen de woning werden volledig blootgelegd en opgeschoond. Er werd de nodige aandacht besteed aan gebruikte bouwmaterialen, fasering en ruimtelijke indeling. In het bijzonder werd gelet op de aanwezigheid van structuren zoals haardplaatsen en -funderingen, veegputjes, afvoergoten en dergelijke meer.

Het aangetroffen muurwerk werd opgeschoond zodat bouwnaden en metselverbanden zichtbaar zijn. De gebruikte mortelsoort werd beschreven. De relatie tussen de muurresten onderling en met de aanwezige vloerniveaus en het opgaand muurwerk werd bestudeerd. Ook onder het muurwerk diende gecontroleerd te worden op oudere sporen en structuren indien de verstoringsdiepte van de geplande ingreep dieper reikte dan de onderzijde van deze muurresten.

De nodige aandacht werd eveneens besteed aan het onderscheiden van de verschillende grondsporen en lagen en bijhorende vondsten. De sporen dienden vooraleer verder te verdiepen in het vlak volledig geregistreerd te worden.

Aangezien nog archeologische resten aanwezig waren op de verstoringsdiepte, werden deze na onderzoek *in situ* behouden. Archeologische resten die binnen het af te graven pakket lagen, werden zorgvuldig worden uitgebroken, zonder schade toe te brengen aan dieperliggende lagen of structuren. Alle resten werden afgedekt met bouwfolie alvorens de nieuwe vloeropbouw aanvatte. Elk aangelegd vlak werd met een metaaldetector geprospecteerd.

3.3 Opgravingsresultaten

3.3.1 Grondplannen

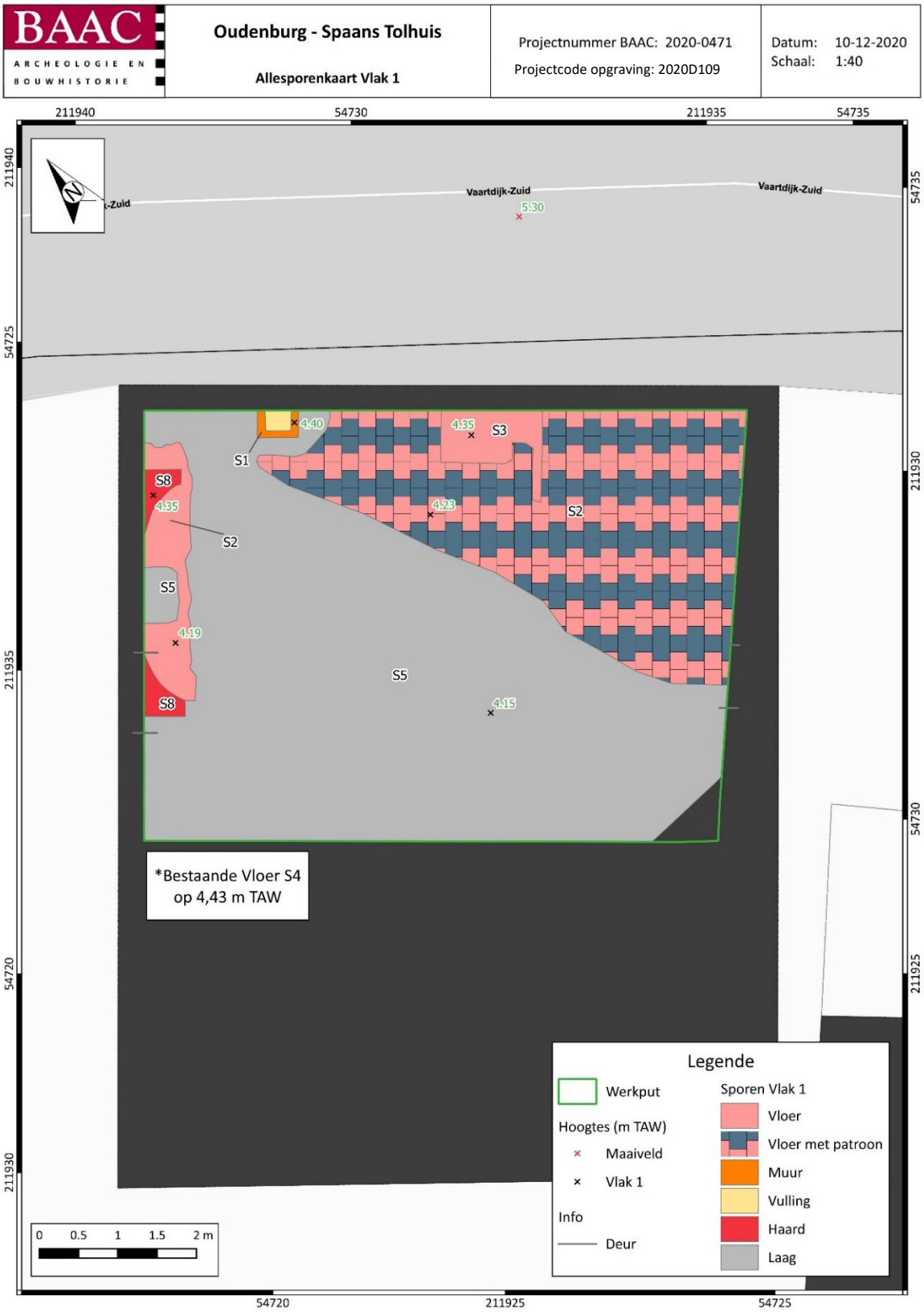

Plan 7: Allesporenkaart vlak 1 (digitaal; 1:40; 10.12.2020).

Plan 8: Allesporenkaart vlak 2 (digitaal; 1:40; 10.12.2020).

3.3.2 Sporen en structuren

Binnen de beperkte opgraving, zowel in oppervlakte (42m²) als in diepte (45cm), werden desalniettemin minstens vier gebruiksfases waargenomen. Elke fase werd vertegenwoordigd door een vloerniveau.

Als jongste fase was er de bestaande vloer, S4. Deze bevond zich over het volledige oppervlak van de ruimte en lag op een hoogte van 4m45 TAW. De vloer was opgebouwd uit gele en zwarte industrieel gebakken plavuizen van 20x20x4,5cm. Een harde kalkmortel hield het geheel samen.

Aan de oorspronkelijke ingang van het tolhuisje, aan de kant van de dijk, stak onder een paar natuurstenen treden nog een klein restant van een vermoedelijk 19de -eeuwse vloer, S3. Deze vloer, behorend bij een tweede vloerfase, was gemaakt van was rode plavuizen 13x13x2cm en bevond zich op dezelfde hoogte als S4. Bij het verwijderen van deze 19de-eeuwse vloer, voor de aanleg van de 20ste-eeuwse, heeft men vermoedelijk het deel dat onder de natuurstenen traptreden zat verstopt, ongemoeid gelaten.

Figuur 28: Restant van vloer S3, tegen de oorsronkelijke ingang van het tolhuisje.

Onder ongeveer een derde helft van de oppervlakte van het tolhuisje werd op ongeveer op 25cm onder de 20ste-eeuwse vloer een volgende, derde vloerfase geregistreerd, S2. Tussen deze vloer en de bovenliggende vloer S4, bevond zich een grijze zandige ophoging met puin, S5. Helaas werden in dit ophogingspakket geen archeologische vondsten aangetroffen die zouden kunnen helpen bij een datering. Deze derde vloer, die zich manifesteerde op een gemiddelde hoogte van 4m22 TAW, was opgebouwd uit zwarte en rode plavuizen van 23x23x3cm, die in een repetitief geometrisch patroon waren neergelegd. De lengtelijnen in het patroon liepen parallel aan de lange zijde van het tolhuisje, parallel aan de dijk. Het feit dat zo goed als geen enkele plavuis nog compleet was en hier en daar een reparatie werd opgemerkt (rode plavuizen 17x17x3cm), doet vermoeden dat deze vloer lange tijd in gebruik moet zijn geweest.

Figuur 29: Vloer S2 in geometrisch patroon. Links in beeld ook nog het restant van vloer S3.

Figuur 30: Geometrisch patroon in vloer S2.

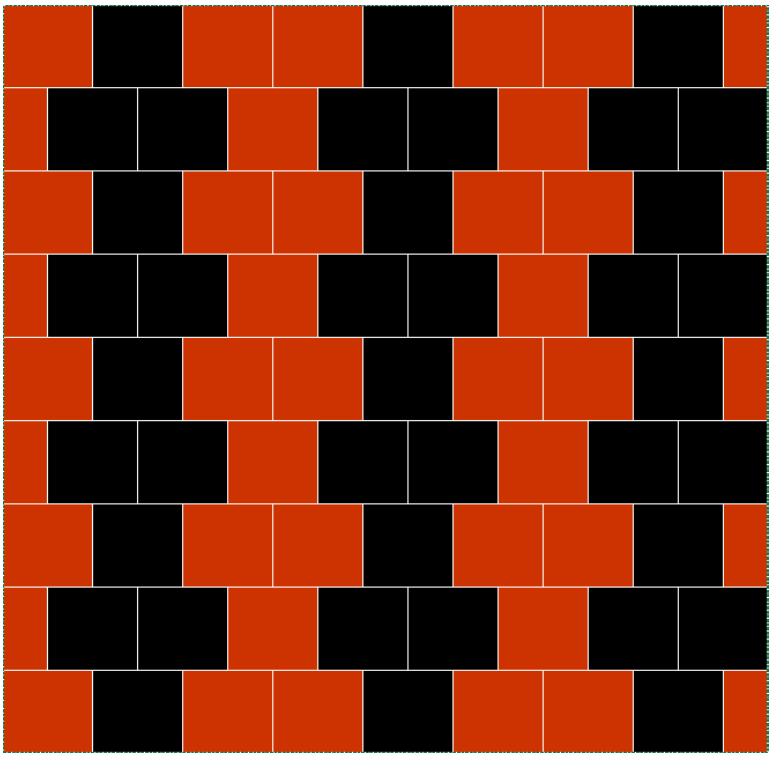

Figuur 31: Plavuizenpatroon vloer S2.

Een gelijkaardig vloerpatroon werd ooit vastgesteld in het Godshuis van de kleermakersambacht te Brugge, wat werd opgericht in het jaar 1756.[14]

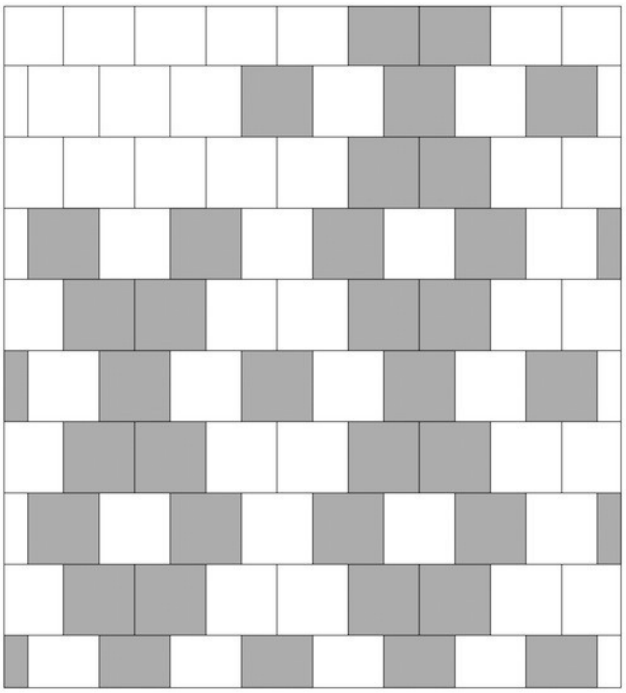

Figuur 32: Vloerpatroon Godshuis Brugge.[15]

[14] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/82100.
[15] www.architects4u.be/thuis/HYPERTEKST/FILOSOFIE/index.html

Figuur 33: Vloerpatroon Godshuis Brugge.[16]

Tegen de noordwestelijke nog opgaande muur van het tolhuisje werd net onder de recente vloer, S4, een haardplaats aangetroffen. Deze structuur, S8, bevond zich net niet centraal gepositioneerd, maar lag iets meer noordwaarts. Het geheel bestond uit twee flankerende haardwangen, opgebouwd uit gele bakstenen van 21x9x5cm, met hier en daar een gerecupereerde baksteen. De gebruikte mortel was een harde kalmortel. De haardwangen waren afgerond aan de binnenzijde, die voorts waren bezet met nog één rij van 12 blauw geschilderde Delftse tegeltjes, vijf aan de linkse haardwang, zeven aan de rechtse. De haardvloer was gemaakt uit rode bakstenen 19x19x5,5cm) en plavuizen (16x16x3cm en 19x19x3cm), zonder mortel. Het gebruik van verschillende bouwmaterialen en formaten wijst op het feit dat de haardvloer op geregeld tijdstip een herstelling nodig moet hebben gehad, net als de vloer S2. Deze haard(vloer) lijkt bovendien op basis van de hoogteligging (4m20 tov 4m22 TAW) gelijktijdig te zijn met vloerniveau S2, echter was er geen rechtstreeks verband meer waar te nemen. Onder de vloer werden verschillende verbrande of verhitte grondlagen opgemerkt, wat een resultaat is van het gebruik van de haardplaats.

Een voorlopige datering van deze vloer en haardplaats wijzen naar de 17de eeuw, dit op basis van de beschilderde tegels en de gelijkaardige vloer in Brugge.

[16] www.architects4u.be/thuis/HYPERTEKST/FILOSOFIE/index.html

Figuur 34: Haard S8, met de serie bewaarde blauwgeschilderde haardtegeltjes.

Figuur 35: de linkse serie van vijf tegeltjes.

Figuur 36: de rechtse serie van zeven tegeltjes.

De tegeltjes geven allemaal een landelijk tafereel weer met gebouwen en herder of herderinnen al dan niet met ontblote borst. Dit soort tafereeltegels zijn in Nederland vrij algemeen. De pastorale of herderstegels zijn vooral in de 18de eeuw erg populair en zijn in verschillende decors verschenen. Volgens tegelexpert Jan Pluis verschijnen de eerste herderstegels al na 1650 en lopen door tot ca 1790.[17] De afbeeldingen op de hier aangetroffen tegels zijn wat minder wat betreft kwaliteit, de schapen lijken eerder op slakken, wat wijst op een goedkoper segment binnen de productie. Op de duurdere tegels zijn de herders/herderinnen en dieren gedetailleerder uitgewerkt.

Vergelijkbare tafereeltegels met dezelfde 'spin' als hoekmotief worden doorgaans in een periode tussen 1675 en 1725 gedateerd.[18] Aangezien dergelijke series lang doorlopen kan nog worden gekeken naar de afmetingen van de tegels om de datering fijner te stellen. Algemeen geldt: hoe dikker hoe ouder. Na 1700 zijn ze minder dan 1cm dik en zijn de lengte en breedte kleiner of gelijk aan 128x 128mm.[19] Op basis van de formaten van de hier aangetroffen tegels (128x128x50mm) wordt zodus een datering tussen 1700 en 1725 bekomen.

In de onderstaande tabel wordende 12 tegels van links naar rechts (L1 t/m R7) in detail weergegeven.

[17] Pluis, J., de Nederlandse tegel, decors en benamingen 1570-1930. Leiden 1998.
[18] https://data.collectienederland.nl/
[19] Mondelinge mededeling R. Tousain. Bureau Monumenten en Archeologie Amsterdam.

 L1: Tafereeltegel, blauw, zeilschepen, hek en drinkbak, hoekmotief spin	 L2: Tafereeltegel, blauw, zeilschepen, huizen en een toren, hoekmotief spin
 L3: Tafereeltegel, blauw, zeilschepen, brugje met twee herders, hoekmotief spin	 L4: Tafereeltegel, blauw, huizen en torens, zeilschepen, hoekmotief spin
 L5: Tafereeltegel, blauw, zeilschepen, brugje met twee herders, huis met toren, hoekmotief spin	

 R1: Tafereeltegel, blauw, schapen en herderin, hoekmotief spin	 R2: Tafereeltegel, blauw, schapen en herder, hoekmotief spin
 R3: Tafereeltegel, blauw, schapen en herderin, hoekmotief spin	 R4: Tafereeltegel, blauw, schapen en herder, hoekmotief spin
 R5: Tafereeltegel, blauw, schapen en herderin, hoekmotief spin	 R6: Tafereeltegel, blauw, schapen en herderin, hoekmotief spin

 R7 Tafereeltegel, blauw, toren, zeilschepen, brugje, hoekmotief spin	

Onder vloer S2 bevond zich net als S5 een kleiige zandlaag, S6. Deze was alweer heel homogeen en steriel en dekte een laatste vloerniveau S7 en S9 af. In de oostelijke helft van de kamer lag deze vloer (S9) slechts een 10tal cm onder S2, namelijk op ongeveer 4m00 TAW en was deze opgebouwd uit rode plavuizen van 17x17x2,5cm zonder mortel. In de zuidelijke helft van het tolhuisje lag dit vloerniveau (S7) nog een 20tal cm lager, maar werd deze enkel in een klein kijkgat waargenomen, daar de maximale afgraafdiepte daar al was bereikt. Ook was S7 in gele baksteen (19x8x?cm) i.p.v. de rode plavuizen vervaardigd. Dit vloerniveau S9 werd dus niet volledig vrijgelegd en deze vertoonde een neerwaartse helling naar het westen toe. Toch bleek door het gebruik van een prikstok en een extra kijkgat dat dit diepste vloerniveau zich niet (meer) over de ganse ruimte uitstrekte. Dit diepste en (stratigrafische) oudste vloerniveau wordt op basis van de superpositie voorlopig in de 17de eeuw gedateerd, wat kan worden gekoppeld aan de oprichting van het tolhuisje. Of S7 effectief een deel van een vloer was of een fundering kon niet met zekerheid worden aangetoond. Het afwijkende bouwmateriaal doet dat echter wel vermoeden. Een gelijkaardige bakstenen structuur werd tegen de noordmuur van het tolhuisje aangetroffen, S10. Hier bevond zich ook een uitloper van de vloer S9 tegen wat leek op een bakstenen fundering vervaardigd in geel/rode baksteen met afmetingen van 20/21x10x5cm. Net als S7 werd dit spoor slechts in een beperkt omvang vrijgelegd waardoor een degelijke interpretatie moeilijk blijft.

Figuur 37: Vloer S9 in de oostelijke zone van het tolhuisje.

Figuur 38: Vloer S7 in een klein kijkgat.

Figuur 39: Diepste vloerniveau S9, tegen fundering S10.

Verder kwamen geen bijkomende sporen of structuren aan het licht. Dieper dan de vooropgestelde 45cm (ca. 4mTAW) werd niet gegraven. Eventueel dieper liggende sporen of structuren werden niet geraakt en blijven 'in situ' bewaard.

3.3.3 Vondsten en stalen

Er werden tijdens het uitgevoerde veldwerk geen archeologische vondsten gedaan, noch stalen genomen voor verder onderzoek, aangezien zich daar geen relevante sporen of structuren voor aandienden.

4 Synthese onderzoeksresultaten

Op basis van het uitgevoerde veldwerk was het mogelijk de opgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden doorheen dit Eindverslag hoger en hier verder.

In de Toelatingsaanvraag (ID386) werd op basis van de bureaustudie een specifieke archeologische verwachting opgesteld: Voor de oudere perioden (steentijden-metaaltijden-Romeinse periode-middeleeuwen) was er weinig voorhanden wat betreft historische of archeologische bronnen die relevant zijn voor het plangebied. De archeologische verwachting van het terrein kon als interessant ingeschat worden vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Archivale, historische en cartografische bronnen bevestigen met zekerheid bebouwing sinds de 17de eeuw. De archeologische verwachting voor potentieel archeologische waarden kan vanaf 1650 als middelmatig tot middelhoog geschat worden.

Op basis van de uitgevoerde kleine opgraving moet worden gezegd dat de vooropgestelde verwachting nagenoeg volledig werd ingelost en de verwachte sporen en structuren werden aangetroffen. Ondanks de eerder beperkte oppervlakte en diepte werd toch relevante archeologie aangetroffen. De eerder kleine opgraving binnen het voormalige tolhuisje heeft ondanks de beperkte dimensies toch een sluier opgelicht van de geschiedenis van het pand.

De oudste vloer S9 en bijhorende delen van de fundering, S7 en S10, zijn naar alle waarschijnlijkheid te koppelen aan de oudste fase van het tolhuis. In het jaar 1667 wordt het bestaan van het huisje reeds vermeld en deed het vermoedelijk dienst als tolhuis én herberg met de naam ‘den Papegay’. In de onderstaande afbeelding van het einde van de 17de eeuw (1694) wordt het tolhuis als tweeledig gebouw weergegeven met tussenin en korte verbinding. De aangetroffen delen van de funderingen (S7 en S10) zouden eventueel restanten kunnen zijn geweest van deze tussenverbinding.

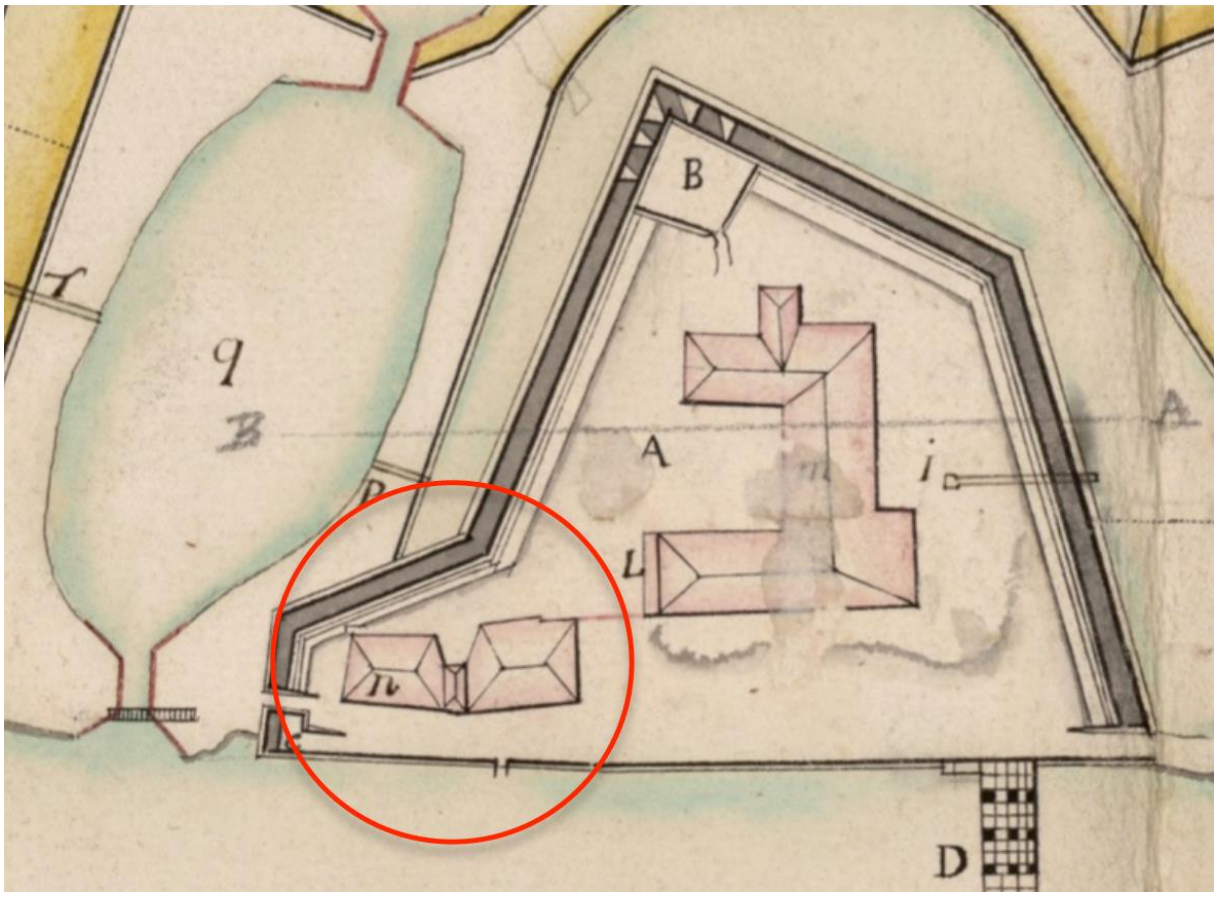

Figuur 40: Plan de Plassendall avec tous ces nouveaux project, 1694, detail: omgeving van het Spaans tolhuis. Archief Militaire kaarten in 1934 door de Nederlandse regering aan België overhandigd./Cartes militaires transmises en 1934 par le Gouvernement Néerlandais à la Belgique., Algemeen Rijksarchief Brussel, nr. 5610. Noorden is onder.

Wat er in de volgende decennia in het tolhuisje/de herberg exact gebeurde wat betreft verbouwingen is moeilijk te achterhalen. Archeologisch werd wel vastgesteld dat vermoedelijk in de eerste helft van de 18de eeuw een renovatie werd doorgevoerd waarbij een nieuwe vloer, S2 met bijhorende haardplaats, S8, werd aangebracht. In onderstaande afbeelding is deze haard heel schematisch weergegeven. Op deze afbeelding is echter wel sprake van herberg de Pauw ipv de Papegaai. Ook lijkt de smallere verbinding waarvan sprake in de vorige afbeelding te zijn weggewerkt.

Figuur 41: Figuratieve kaart met het kanaal van Brugge naar Oostende, gemaakt door Jean d'Herbe, 1727, Brugge, Rijksarchief. Noorden is boven.

In de decennia en eeuwen die daarop volgen blijkt dat het tolhuisje nog een paar renovaties ondergaat. Als kon wel worden vermoed dat de begin 18de-eeuwse fase lang in gebruik is geweest. Getuige hiervan zijn de opgemerkte reparaties in de vloer S2 en S8 én de slechte staat van deze vloerniveaus.

Vermoedelijk werd in de 19de eeuw en in de 20ste eeuw het vloerniveau telkens vervangen en verhoogd. Tussen het oudste vloerniveau, S9, en het meest recente, S4, werd een verschil van bijna een halve meter opgetekend. Of dit ophogen te wijten was aan een verhoogde grondwaterstand, kon hier niet worden achterhaald.

Aanwijzingen van sporen van bewoning uit oudere periodes werden niet aangetroffen, wat gezien de beperkte ontgraving ook buiten de verwachtingen viel.

4.1 Maatregelen behoud *in situ*

Het bodempakketten binnen het pand werd niet dieper afgegraven dan noodzakelijk. Er bevinden zich naar alle waarschijnlijkheid nog relevante archeologische sporen en structuren op een dieper niveau, maar deze worden door de werken niet bedreigd en in situ bewaard. De opbouw van het nieuwe vloerpakket start met een daartoe voorziene plastic-folie, waardoor de resten ook beschermd worden.

5 Besluit

Binnen het beschermde pand het 'Spaans Tolhuisje' aan de Vaartdijk Zuid in Oudenburg werd in het kader van een renovatie een kleinschalige opgraving uitgevoerd. In de Toelatingsaanvraag (ID386) voor deze opgraving werd op basis van de bureaustudie een specifieke archeologische verwachting opgesteld waarbij het aantreffen van sporen vanaf de tweede helft van de 17de eeuw als heel waarschijnlijk werd ingeschat. Op basis van het bureauonderzoek was de aanwezigheid van een archeologische vindplaats reeds zo goed als aangetoond, dewelke versterkt werd door het feit dat het pand als monument beschermd is. Aan de hand van de eerder oppervlakkige opgraving werd de aanwezigheid van een site extra aangetoond. Het aantreffen van enkele postmiddeleeuwse sporen was dan ook geen verrassing. Binnen de eerder beperkte omvang van het onderzoek (zowel in oppervlakte als in diepte) werden enkele interessante en relevante archeologische sporen en structuren aangetroffen. Deze sporen kunnen één voor één gerelateerd worden met de historische bebouwing die zich binnen het plangebied heeft gesitueerd en nog steeds situeert. De opgegraven vloer- en muurresten zijn te koppelen aan verschillende bouw- en renovatiefases van het Tolhuisje uit een periode vanaf de late 17de eeuw tot de 20ste eeuw.

6 Lijsten

6.1 Figurenlijst

Figuur 1: Zicht op het Spaans Tolhuisje van op de dijkweg. 3
Figuur 2: Stappenplan Opgraving ikv Wetenschappelijke Vraagstelling. 4
Figuur 3: Zicht op het Spaans Tolhuis, Vaartdijk Zuid 12 - foto Peter Velle 5
Figuur 4: Zicht op de huidige vloer van 't Spaans Tolhuis– foto's Monumentenwacht. 5
Figuur 5: Grondplan nieuwe toestand: te restaureren gelijkvloers nr 12. 6
Figuur 6: Adriaan Villegas, Kaart van Oostende en de zeekust. Z.d. 1639 – 1641, (papier op lijnwaad 65 x 56 cm), Detail: omgeving van het Spaans tolhuis, Gent, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 1292. 13
Figuur 7: Plasschendaele, Joannes Blaeu, Novum ac Magnum Theatrum Urbium (deel 1: Belgica Libera ac Foederata) - Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen, ingekleurde gravure naar een ontwerp van Adriaan (de) Villegas (1594-1669), 1649, Detail (onder): vermoedelijke omgeving van het Spaans Tolhuis. Dit exemplaar: Library of Congress Geography and Map Division Washington, D.C. Op de vermoedelijke plaats van het Spaans tolhuis is op deze gravure nog geen gebouw te zien. 13
Figuur 8: Kaart (zuidelijk georiënteerd) van de vaart Brugge-Plassendale uit laatste kwart 17de eeuw (papier op lijnwaad 25,4 x 92 cm), detail: vermoedelijke omgeving van het Spaans Tolhuis, Gent, Rijksarchief, fonds kaarten en plannen, nr. 610. Deze kaart toont het vernieuwde fort op de linkeroever en, voor de eerste keer, duidelijk een sluisbassin met deuren op het kanaal Plassendale-Nieuwpoort en een haaks gebouwencomplex op de plaats van het Spaans Tolhuis. Ook de brouwerij met poort, al te zien op de gravure naar De Villegas, wordt afgebeeld. 14
Figuur 9: Plan de Plassendall avec tous ces nouveaux project, 1694, detail (onder): omgeving van het Spaans tolhuis. Archief Militaire kaarten in 1934 door de Nederlandse regering aan België overhandigd./Cartes militaires transmises en 1934 par le Gouvernement Néerlandais à la Belgique., Algemeen Rijksarchief Brussel, nr. 5610. Schaal 13,4 cm voor 15 vadems. 15
Figuur 10: Plan du Fort de Plassendale, juli 1708, detail (onder): Spaans tolhuis, archief geschiedkundige dienst Frans leger (shd), Vincennes (F), Depot des fortifications, inventarisnummer 1 VM 233. Het gebouw op de plaats van het Tolhuis meet ong. 20 meter (kanaalzijde) op 15 meter. 16
Figuur 11: Eugène-Henri Fricx, Carte des Pays-Bas, 1712, detail: omgeving van het Spaans Tolhuis, Geopunt.be 17
Figuur 12: Kaart van het kanaal Brugge Oostende, 1718, detail: omgeving van het Spaans tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 39. 18
Figuur 13: Kaart van het kanaal Brugge Oostende met aanduiding van de bruggen, 1722, detail: fort en omgeving van het Spaans Tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 718. 18
Figuur 14: Figuratieve kaart met het kanaal van Brugge naar Oostende, gemaakt door Jean d'Herbe, 1727, Brugge, Rijksarchief. Het Spaans tolhuis wordt aangeduid als "Herberghe Den pauw". 19
Figuur 15: Plan van het fort van Plassendale, opgemaakt door de conducteur en ingenieur Verhulst, 1755. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Cartes et plans N° 1670, Verzameling Kaarten en plattegronden in handschrift. Reeks I./Collection des Cartes et Plans, Cartes et Plans manuscrits. 20
Figuur 16: Kaart uit midden 18de eeuw met aanduiding van de sluis te Plassendale, in: Adriaan Verhulst, Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen, Brussel, Gemeentekrediet, 1995. 20
Figuur 17: J. DE FERRARIS, De grote atlas van Ferraris: de eerste atlas van België 1777: kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, Tielt, Lannoo, (heruitgave), 2009, kaartblad 7. Ook hier is het haakse volume op de plaats van het tolhuis ingetekend. 21
Figuur 18: Kaart met de afwateringswegen van Zandvoorde en Oudenburg, 1783, detail: Spaans tolhuis, Brugge, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 104 22
Figuur 19: vieux et nouveau bassin, vaart Plassendale, 1785, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plattegronden van de watering van Blankenberge nr. 1428. 22
Figuur 20: Plan van een sluis, 18de eeuw. De oude en nieuwe sluis afgebeeld op de kaart. 1786, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plannen, nr. 227 23
Figuur 21: Kaart met landerijen, binnen de dijken van het Nieuw Gedelf, tussen de sluis van Zandvoorde en het sas van Plassendale, 1790, detail: Spaans tolhuis, Rijksarchief Brugge, Verzameling kaarten en plannen, nr. 225. 23
Figuur 22: Buurtwegenatlas, 1840-1845. De vorm van het perceel rechts van het Spaans tolhuis toont nog mooi de plaats van het oude sluisbassin. Ook het oude munitiedepot is nog aanwezig. 24

Figuur 23: Kaart met kanaal van Brugge naar Oostende, met aanduiding van de aanpalende eigenaars. Het kruitmagazijn is nog aanwezig, 1850, Brugge, Rijksarchief 24
Figuur 24: Popp-kaart: Plan parcellaire de la commune de Oudenburg : avec les mutations / publié avec l'autorisation du gouvernement sous les auspices de Monsieur Mercier Ministre des Finances par P. C. Popp, 1854, Koninklijke Bibliotheek Brussel. Een deel van het gebouw werd verkeerdelijk niet grijs ingekleurd. 25
Figuur 25: Kadasterschets 1859, Het kruitmagazijn is verdwenen. Oudenburg, stadsarchief. 25
Figuur 26: Plan met de op te graven zone. 31
Figuur 27: Zicht op de afgraving. 32
Figuur 28: Restant van vloer S3, tegen de oorsronkelijke ingang van het tolhuisje. 36
Figuur 29: Vloer S2 in geometrisch patroon. Links in beeld ook nog het restant van vloer S3. 37
Figuur 30: Geometrisch patroon in vloer S2. 37
Figuur 31: Plavuizenpatroon vloer S2. 38
Figuur 32: Vloerpatroon Godshuis Brugge. 38
Figuur 33: Vloerpatroon Godshuis Brugge. 39
Figuur 34: Haard S8, met de serie bewaarde blauwgeschilderde haardtegeltjes. 40
Figuur 35: de linkse serie van vijf tegeltjes. 40
Figuur 36: de rechtse serie van zeven tegeltjes. 41
Figuur 37: Vloer S9 in de oostelijke zone van het tolhuisje. 45
Figuur 38: Vloer S7 in een klein kijkgat. 45
Figuur 39: Diepste vloerniveau S9, tegen fundering S10. 46
Figuur 40: Plan de Plassendall avec tous ces nouveaux project, 1694, detail: omgeving van het Spaans tolhuis. Archief Militaire kaarten in 1934 door de Nederlandse regering aan België overhandigd./Cartes militaires transmises en 1934 par le Gouvernement Néerlandais à la Belgique., Algemeen Rijksarchief Brussel, nr. 5610. Noorden is onder. 48
Figuur 41: Figuratieve kaart met het kanaal van Brugge naar Oostende, gemaakt door Jean d'Herbe, 1727, Brugge, Rijksarchief. Noorden is boven. 49

6.2 Plannenlijst

Plan 1: Plangebied op topografische kaart (digitaal; 1:10.000; 06.05.2020) 1
Plan 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB) (digitaal; 1:250; 06.05.2020) 2
Plan 3: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) met waterwegen (digitaal; 1:1; 06.05.2020) 9
Plan 4: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen (digitaal; 1:20.000; 06.05.2020) 10
Plan 5: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart (digitaal; 1:1; 05.06.2020) 27
Plan 6: Aanduiding van de adviezone binnen plangebied op GRB, gebaseerd op de geplande werken (digitaal; 1:1; 05.06.2020) 30
Plan 7: Allesporenkaart vlak 1 (digitaal; 1:40; 10.12.2020) 34
Plan 8: Allesporenkaart vlak 2 (digitaal; 1:40; 10.12.2020) 35

6.3 Tabellenlijst

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied. 26

7 Bibliografie

AGIV, 2019a. Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Grootschalig Referentiebestand (GRB).

AGIV, 2019b. Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Orthofotomozaïek, middenschalig, winteropnamen, kleur, meest recent, Vlaanderen. Available at: http://www.geopunt.be.

AGIV, 2019c. Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: http://www.geopunt.be.

8 Bijlagen

8.1 Sporenlijst

8.2 Fotolijst